

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ: Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ: ΝΟΜΙΚΗΣ

«ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΙΣ»

**ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ «ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»**

Καθηγητής: Α. Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ
Λέκτορας: Σ. Βλαχόπουλος

ΖΟΥΜΠΟΥ ΜΑΡΙΑΛΕΝΑ
Α.Μ. 1340200400115
Έτος σπουδών: Β΄

Άρθρο 11 Σ.

« 1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα, όπως συνέρχονται ησύχως και αόπλως.

2. Μόνον εις τας δημοσίας εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να παρίσταται η Αστυνομία. Οι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να απαγορευθούν δι' ητιολογημένης αποφάσεως της αστυνομικής αρχής, γενικώς μεν αν εκ τούτων επίκειται σοβαρός κίνδυνος εις την δημόσιαν ασφάλειαν, εις ωρισμένην δε περιοχὴν αν απειλείται σοβαρά διαταραχή της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει.»

Άρθρο 11 του Συντάγματος της Ελλάδος
της 9 Ιουνίου του 1975

« Το δίκαιο του να φανερώνουμε τη γνώμη μας και τους συλλογισμούς μας, τόσο με την τυπογραφία όσο και με άλλον τρόπο, **το δίκαιο του να συναθροίζομεθα ειρηνικά**, η ελευθερία κάθε είδους θρησκείας, Χριστιανισμού, Τουρκισμού, Ιουδαϊσμού και τα λοιπά δεν είναι εμποδισμένα στην παρούσα διοίκηση. Όταν εμποδίζονται αυτά τα δίκαια είναι φανερό, πως προέρχεται αυτό από τυραννίαν ή πως είναι ακόμα ενθύμησις του εξοστρακισθέντος δεσποτισμού, όπου απεδιώξαμεν.»

Άρθρο 7 του Συνταγματικού Σχεδιάσματος
του Ρήγα Φεραίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
A. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ «ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ»	6
α) Στο εξωτερικό.....	6
β) Στην Ελλάδα.....	6
β1) Συνταγματική ρύθμιση	6
β2) Νομοθετική ρύθμιση	7
B. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ.....	8
α) Ο θεμελιώδης χαρακτήρας του δικαιώματος	8
β) Το «συνέρχεσθαι» ως δικαίωμα και όχι ως ελευθερία.....	8
γ) Ο συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος.....	8
δ) Η ατομική, αμυντική φύση του δικαιώματος	9
ε) Η πολιτική νομική φύση του δικαιώματος	9
στ) Η «μικτή» νομική φύση του δικαιώματος.....	10
Γ. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ «ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ»	11
α) ΦΟΡΕΙΣ.....	11
α1) Φυσικά πρόσωπα	11
α2) Νομικά πρόσωπα	12
α3) Οι ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα.....	12
α4) Οι ευρισκόμενοι σε ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος.....	12
β) Οι αποδέκτες.....	13
γ) Τριτενέργεια	13
Δ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ	15
α) Θετικό.....	15
β) Αρνητικό.....	15
E. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ	17
α) σκόπιμη και όχι τυχαία συνάντηση προσώπων.....	17
β) προσωρινή συνάντηση.....	17
γ) συνάντηση σημαντικού αριθμού προσώπων	18
δ) σκοπός η ανάληψη κοινής ενέργειας.....	18
ΣΤ. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ «ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ».....	20
α) Ο όρος «ησύχως»	20
β) Ο όρος «αόπλως»	21
Z. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΩΝ	22
α) Ιδιωτικές συναθροίσεις.....	22
β) Δημόσιες Συναθροίσεις	22
β1) Δημόσια συνάθροιση σε κλειστό χώρο	23
β2) Δημόσια υπαίθρια συνάθροιση	23
β3) Κινητή συνάθροιση	24
γ) Διακρίσεις συναθροίσεων από άποψη σκοπού.....	24
δ) Διακρίσεις συναθροίσεων από άποψη δημόσιας τάξης.....	25
H. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΩΝ	26
α) Συνταγματικοί περιορισμοί	26
α1) Περιορισμοί που αναφέρονται στους φορείς	26
α2) Περιορισμοί καθιερωμένοι από τη διάταξη του άρθρ. 5 παρ.1 του Συντάγματος	26
α3) Περιορισμοί που προκύπτουν από το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος.....	26
α4) Περιορισμός που προκύπτει από το άρθρο 11 του Συντάγματος – Η παρουσία της Αστυνομίας.....	27

α5) Αναστολή του δικαιώματος.....	27
β) Οι νομοθετικοί περιορισμοί.....	28
β1) Η έννοια της « δημόσιας ασφάλειας»	28
β2) Η έννοια «της σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής».....	28
γ) Οι ισχύοντες νομοθετικοί περιορισμοί	29
γ1) Οι περιορισμοί του δικαιώματος της συνάθροισης σε κλειστό χώρο.....	29
γ2) Οι περιορισμοί του δικαιώματος της δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης	29
γ2.1) οργάνωση.....	29
γ2.2) γνωστοποίηση	29
γ2.3) απαγόρευση.....	30
γ2.4) πραγματοποίηση	31
γ2.5) διάλυση	31
γ2.6) ποινική ευθύνη διοργανωτών και ομιλητών, διαταρασσόντων, οπλοφορούντων και προσώπων ξένων προς αυτές.....	32
Θ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	33
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	34
ΛΗΜΜΑΤΑ	34
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ.....	35
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	41

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το δικαίωμα της συνάθροισης απευθύνεται, όχι στον απογυμνωμένο από κάθε κοινωνικό προσδιορισμό άνθρωπο, αλλά στον άνθρωπο ως κοινωνικό όν, που ζει στα πλαίσια της κοινωνικής πραγματικότητας και εντάσσεται σε κοινωνικές ομάδες. Στην ανάπτυξη αυτού του κοινωνικοπολιτικού περιβάλλοντος συμβάλλει η ελευθερία της γνώμης, γι' αυτό και αποτελεί μία από τις βασικότερες ελευθερίες του ατόμου. Όμως η διαμόρφωση, έκφραση και μάλιστα διάδοση της γνώμης δε γίνεται συνήθως από ένα μόνο άτομο αλλά σε συνδυασμό με άλλους ανθρώπους. Ο συνδυασμός αυτός παίρνει την προσωρινή μορφή της συνάθροισης ή τη διαρκή μορφή της ένωσης προσώπων.

Η από κοινού δραστηριότητα των ανθρώπων δεν ανταποκρίνεται απλώς στην κοινωνική τους έφεση και στο ένστικτο της ομάδας, της μάζας, της αγέλης αλλά αποσκοπεί στον πολλαπλασιασμό των δυνάμεων που συνεπάγεται αυτή η σύμπραξη. Επιπλέον η σύμπραξη αυτή δίνει τις βάσεις για την άσκηση πολλών άλλων ατομικών δικαιωμάτων.

Για το λόγο αυτό τα δικαιώματα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, που αποτελούν τα αρχαιότερα δικαιώματα συλλογικής δράσης στο Ελληνικό συνταγματικό δίκαιο, διαθέτουν μια ιδιαίτερη δυναμική, καθώς επιτρέπουν μια συμμετοχή όσων τα ασκούν στο κοινωνικό γίγνεσθαι, κατά κανόνα πολύ αποτελεσματικότερη απ' ό,τι θα μπορούσε ατομικά ο καθένας τους να επιτύχει. Αυτός είναι και ο λόγος που τα δικαιώματα αυτά αντιμετωπίστηκαν με δυσπιστία και εχθρότητα από τους κατέχοντες την εξουσία, που θεώρησαν τη διαρκή ή προσωρινή συνένωση προσώπων ιδιαζόντως επικίνδυνη. Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών καθυστέρησε ή αποδυναμώθηκε από τον νομοθέτη, ενώ τα δικτατορικά καθεστώτα, αν και τα διακηρύσσουν δεν ανέχονται την εφαρμογή τους. Συγκεκριμένα μία από τις πρώτες πράξεις των δικτατορικών καθεστώτων είναι η απαγόρευση των συναθροίσεων, καθότι, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, οι συναθροίσεις και οι διαδηλώσεις μπορούν να εξελιχθούν σε εξεγέρσεις και επαναστάσεις.

Στο πέρασμα του χρόνου το ραδιόφωνο και η τηλεόραση αναδείχθηκαν σε προσφιλή μέσα για κάθε είδους δημαγωγούς με στόχο την προβολή ιδεών, μειώνοντας τη σημασία των συναθροίσεων. Συναθροίσεις όμως συνεχίζουν να πραγματοποιούνται, καθώς χαρακτηρίζονται από την αμεσότητα και την ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα που λείπει από κάθε τηλεοπτική ομιλία.

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να παρουσιαστεί το καθεστώς της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος της συνάθροισης : θα υπάρξει δηλαδή προσέγγιση της ιστορικής εξέλιξης, της νομικής φύσης, των φορέων, των αποδεκτών, του περιεχομένου, των ορίων και των περιορισμών του δικαιώματος της συνάθροισης.

A. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ «ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ»

α) Στο εξωτερικό

Η ελευθερία της συνάθροισης κατάγεται από το Αγγλικό δίκαιο, όπου θεμελιώθηκε με τη νομολογία, ως παρεπόμενο της προσωπικής ελευθερίας, υπό στενή έννοια, και της ελευθερίας του λόγου. Διακηρύχθηκε όμως πρώτη φορά από την Αμερικάνικη και την Γαλλική επανάσταση αν και όχι στις αρχικές τους διακηρύξεις¹. Η διακήρυξη των δικαιωμάτων της Γαλλικής επανάστασης την αγνόησε, μετά όμως από δύο χρόνια κατοχυρώθηκε με το Σύνταγμα του 1791, που όρισε (τίτλος 1& 2) ότι «το Σύνταγμα εγγυάται ... την ελευθερία των πολιτών να συνέρχονται ησύχως και αόπλως, συμμορφούμενοι με τους αστυνομικούς νόμους». Ωστόσο, παρά τις διακηρύξεις των γαλλικών συνταγματικών κειμένων του 1791 και του 1793, στην πράξη η ελευθερία της συναθροίσεως υποβλήθηκε σε συχνούς και έντονους περιορισμούς. Στις Η.Π.Α. με την 1^η Τροπολογία (First amendment, 1791) του Συντάγματος (1787) απαγορεύτηκε στο Κογκρέσο η ψήφιση νόμων που να περιορίζουν «το δικαίωμα των πολιτών να συνέρχονται ησύχως και να ζητούν από την κυβέρνηση ικανοποίηση των παραπόνων τους». Η ελευθερία των συναθροίσεων κατοχυρώθηκε από το Σύνταγμα του Βελγίου (1831) με το άρθρο 19 το οποίο και χρησίμευσε σαν υπόδειγμα για τα άλλα Ευρωπαϊκά Συντάγματα². Ακολούθησε το Δανικό Σύνταγμα του 1849.

β) Στην Ελλάδα

β1) Συνταγματική ρύθμιση

Τα επαναστατικά Συντάγματα αγνόησαν την ελευθερία της συνάθροισης, παρά τα αντίστοιχα γαλλικά συνταγματικά κείμενα. Όπως παρατηρεί ο Α. Ράϊκος «Αι Ελληνικά Διακηρύξεις επηρεάσθησαν κυρίως από τας ιδέας και όχι από τα κείμενα των γαλλικών διακηρύξεων». Τα δύο πρώτα μετεπαναστατικά συντάγματα (1832 και 1844) δεν περιέλαβαν επίσης διατάξεις για την ελευθερία της συνάθροισης. Όταν τροποποιήθηκε το Σύνταγμα του 1844, το δικαίωμα της συνάθροισης δεν αμφισβητήθηκε αλλά και δεν κατοχυρώθηκε ρητά προς αποφυγή ταραχών. Το δικαίωμα της συνάθροισης κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1864 με τη διάταξη του άρθρου 10 : «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνέρχεσθαι ησύχως και αόπλως' μόνον εις τας δημοσίας συναθροίσεις δύναται να παρίσταται η αστυνομία. Αι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να απογορευθώσιν, αν ως εκ τούτων επίκειται κίνδυνος εις την δημόσιαν ασφάλειαν». Η διάταξη του άρθρου αυτού είχε ως πρότυπο την διάταξη του άρθρου 19 του Βελγικού συντάγματος του 1831 και κυρίως του άρθρου 93 του Συντάγματος της Δανίας του 1849, το οποίο θεωρήθηκε ότι εξασφάλιζε κατά τρόπο πληρέστερο από ότι το Βελγικό τις συναθροίσεις³. Η διατύπωση του άρθρου 10 παρέμεινε αμετάβλητη στα Συντάγματα του 1911 και του 1925. Η ίδια διάταξη περιελήφθη και στο σύνταγμα του 1927 με μοναδική προσθήκη στο τέλος τη φράση «καθ' όν τρόπον θέλει ορίσει ο νόμος»(άρθρο 13). Αμετάβλητο το άρθρο 10 του Συντάγματος του 1911 περιελήφθη στο ταυτάριθμο άρθρο για τις συναθροίσεις του Συντάγματος του 1952. Στα δικτατορικά Συνταγματικά κείμενα του 1968 και του 1973 το σχετικό με τις συναθροίσεις άρθρο 18 όριζε : «1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα όπως συνέρχονται ησύχως και αόπλως, ως νόμος ορίζει. 2. Μόνον εις τας δημοσίας συναθροίσεις δύναται να παρίσταται η αστυνομία. Αι δημόσιαι συναθροίσεις πρέπει να γνωστοποιούνται δεόντως εις την αστυνομικήν αρχήν τεσσαράκοντα οκτώ ώρας προ της πραγματοποιήσεώς των. Αι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να απαγορευθούν αν εκ τούτων επίκειται κίνδυνος δια την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν».

1.Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Β', 2005, σελ. 824

2.Βλ. Γεωργόπουλος Κ.Λ., Επίτομο Συνταγματικό Δ, 2001 σελ. 578

3.Βλ. Τσίρης Παν.Β., Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 11 του Συντάγματος, 1988,Αθήνα, σελ. 50

Στο Σύνταγμα του 1975 το άρθρο 11 όριζε: «1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα όπως συνέρχονται ησύχως και άοπλως. 2. Μόνον εις τας δημόσιαις εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να παρίσταται η αστυνομία. Αι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να απαγορευθούν δι' ητιολογημένης αποφάσεως της αστυνομικής αρχής, γενικώς μιν, αν εκ τούτων επίκειται σοβαρός κίνδυνος εις την δημόσιαν ασφάλειαν, εις ορισμένην δε περιοχόν αν απειλείται σοβαρά διαταραχή της κοινωνικοοικονομικής ζωής, ως νόμος όρίζει». Τα κείμενο του άρθρου αυτού στην δημοτική γλώσσα έχει ως εξής: «1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα. 2. Μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις μπορεί να παρίσταται η αστυνομία. Οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε ορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως όρίζει ο νόμος».

Οι αναθεωρήσεις του 1986 και του 2001 δεν επέφεραν μεταβολή.

Η ρύθμιση του άρθρου 11 του ισχύοντος Συντάγματος μπορεί να χαρακτηριστεί ως λιγότερο φιλελεύθερη καθ' ότι περιέχει ορισμένες προσθήκες περιοριστικές της ελευθερίας. Για πρώτη φορά η αστυνομία εξουσιοδοτείται να απαγορεύσει γενικώς τις υπαίθριες συναθροίσεις, να αναστέλλει δηλαδή, το πολιτικά σπουδαιότερο μέρος της ελευθερίας της συνάθροισης. Η νομολογία πάντως είναι περιοριστική των εξουσιών της αστυνομίας⁴.

β2) Νομοθετική ρύθμιση

Τα προϊσχύσαντα δημοκρατικά Συντάγματα, εκτός από το Σύνταγμα του 1927, δεν προέβλεπαν ρητά την έκδοση ειδικού νόμου περί συναθροίσεων, παρά την σπουδαιότητα του εν λόγω δικαιώματος και τις επικρίσεις της ελληνικής επιστήμης. Έτσι το δικαίωμα της συνάθροισης και κυρίως το δικαίωμα υπαίθριων συναθροίσεων, ρύθμιζαν, αφενός μιν, οι σχετικές με το δικαίωμα συνταγματικές διατάξεις, αφετέρου δε οι διατάξεις άρθρων αστυνομικών κανονισμών.

Αντίθετα υπό την ισχύ του δικτατορικού συνταγματικού κειμένου του 1968, που περιείχε γενική επιφύλαξη νόμου στην παρ. 1 του άρθρου 18, εκδόθηκε το Ν.Δ. 794/1971 « περί δημοσίων συναθροίσεων». Κατ' εξουσιοδότησή του εκδόθηκαν επίσης και τα Β.Δ. 168/1972 « περί καθορισμού των χώρων πόλεων τινών εις τους οποίους απαγορεύεται η πραγματοποίησις δημοσίων συναθροίσεων εν υπαίθρω και η διέλευσις κινουμένων τοιούτων» και Β.Δ. 269/1972 « περί εγκρίσεως του κανονισμού δημοσίων συναθροίσεων» που ρύθμισαν ειδικότερα θέματα των δημοσίων συναθροίσεων.

Το Ν.Δ. 794/1971 διατηρήθηκε προσωρινά σε ισχύ (ως μη αντίθετο στο Σύνταγμα του 1952), με βάση τα άρθρα: 15 της συντακτικής πράξης της 1.1.1974, 10 της συντακτικής πράξης της 7.8.1974 και 7 του ψηφίσματος Δ' / 1975 της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής. Στη συνέχεια δυνάμει της διατάξεως του άρθρου 112 παρ.1 του ισχύοντος Συντάγματος, το εν λόγω Ν. Δ. εξακολουθεί να ισχύει. Αυτό επίσης έκρινε και ο Άρειος Πάγος με την υπ' αριθμόν 782/1979 απόφαση του Δ' Τμήματός του. Το Β.Δ. 269/1972 εξακολουθεί να ισχύει σύμφωνα με το άρθρ. 112 παρ. 1 του Συντάγματος και αποτελεί τον ισχύοντα Κανονισμό διάλυσης υπαίθριων συναθροίσεων. Ο Ν.1481/1984 « περί Οργανισμού Υπουργείου Δημόσιας Τάξης», ο οποίος αποτελεί τον ιδρυτικό νόμο της Ελληνικής Αστυνομίας, περιέχει ορισμένες γενικές διατάξεις σχετικά με την διοργάνωση δημοσίων συναθροίσεων⁵.

Γενικά παρατηρείται μία νομοθετική αδράνεια, που οδηγεί στην νομοθετική σύγχυση και αβεβαιότητα, ενώ και η νομολογία σχετικά με τις συναθροίσεις είναι ελάχιστη⁶.

4. Βλ. ΣτΕ 4635/77 (Δ' τμ.) ΤοΣ1978, 173/4

5. Βλ. Τσίρης Παν. Β., ό.π., σελ. 72

6. Βλ. Δαγτόγλου Π. Δ., ό.π., σελ. 826

B. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ

α) Ο θεμελιώδης χαρακτήρας του δικαιώματος

Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι», μαζί με τα υπόλοιπα δικαιώματα του δεύτερου μέρους του Συντάγματος, αποδεικνύει το θεμελιώδη χαρακτήρα του. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται τόσο την τοποθέτηση του εν λόγω δικαιώματος στην κορυφή των κανόνων δικαίου, όσο και την έλλειψη κάθε δυνατότητας κατάργησης, τροποποίησης ή αναθεώρησής του, παρά μόνο μέσω της διαδικασίας που προβλέπεται από το άρθρ. 110 του Συντάγματος. Επίσης η αναστολή ισχύος όλου ή μέρους του άρθρ. 11 επιτρέπεται μόνο εξαιρετικά και σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρ. 48 του Συντάγματος.

Ο χαρακτηρισμός του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι», απλώς, ως «ατομικό δικαίωμα», ελέγχεται ως ανακριβής, καθώς ο συγκεκριμένος όρος αναφέρεται σε ειδικότερη μορφή της νομικής φύσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τόσο η ιεράρχησή του στο δικονομικό σύστημα, όσο και η σύνδεσή του με την οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, όπως αυτή οικοδομήθηκε από τον συντακτικό νομοθέτη, δικαιολογούν το θεμελιώδη χαρακτήρα του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι»⁷. Η φύση του πολιτεύματος στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ελεύθερη άσκηση αυτού του συμμετοχικού δικαιώματος.

β) Το «συνέρχεσθαι» ως δικαίωμα και όχι ως ελευθερία

Λόγοι νομικής ακριβολογίας και ιστορικής εξέλιξης επιβάλουν τη χρήση του όρου δικαίωμα και όχι ελευθερία του συνέρχεσθαι. Ο όρος «δικαίωμα» είναι προτιμότερος, όχι μόνο λόγω της διατύπωσής του στο Σύνταγμα, αλλά και γιατί εμπεριέχει αγωγή και εξαναγκαστή έννομη αξίωση του φορέα για παροχή προστασίας, όταν προσβάλλεται. Ο όρος «δικαίωμα», σύμφωνα με το πνεύμα του νομικού θετικισμού, προβάλλει την νομική δεσμευτικότητα που απορρέει από την ενσωμάτωσή του στο κείμενο του Συντάγματος και σηματοδοτεί, ιστορικά και εξελικτικά, το πέρασμα από μία διακηρυκτική αρχή, σε ένα νομικά δεσμευτικό κανόνα δικαίου, ο οποίος γεννά νομικά αναγνωρισμένα δικαιώματα και αντίστοιχες υποχρεώσεις. Από την άλλη πλευρά, ο όρος «ελευθερία» συναντάται σε κείμενα διακηρύξεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που καταρτίστηκαν κατά τη διάρκεια επαναστάσεων ενάντια στα απολυταρχικά καθεστώτα. Για αυτό και ο όρος «ελευθερία του συνέρχεσθαι» χαρακτηρίζεται από συναισθηματική φόρτιση και πολιτικό πάθος, αποτελώντας περισσότερο μια διακηρυκτική αρχή παρά ένα νομικό πλαίσιο. Κρίνεται λοιπόν βεβιασμένη και άστοχη η χρήση του όρου «ελευθερία», ο οποίος έχει στατική έννοια, αναφερόμενος σε μία κατάσταση και όχι σε μία αξίωση⁸.

γ) Ο συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος

Ένα ακόμη στοιχείο της νομικής φύσης του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» είναι ο συλλογικός χαρακτήρας. Λόγω του ότι το δικαίωμα κατοχυρώνει μια συλλογική ή ομαδική δράση, κατατάσσεται από πολλούς θεωρητικούς ως δικαίωμα ομαδικής πνευματικής κίνησης⁹. Κρίνεται όμως ορθότερη η αποδοχή του συλλογικού χαρακτήρα ως ένα ακόμη χαρακτηριστικό του δικαιώματος. Ο συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος απορρέει από το γεγονός, ότι ενώ αυτό αναγνωρίζεται και κατοχυρώνεται υπέρ του ατόμου, που είναι φορέας του, η ιδιόμορφη φύση του δεν επιτρέπει την

7.Βλ. Μπακόπουλος Γ., Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι στο ελληνικό, γαλλικό και αγγλικό δημόσιο δίκαιο, 1995, σελ.24

8.Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α', 2005, σελ.7

9.Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.79

άσκησή του με άλλο τρόπο, παρά μόνο μέσα από συλλογικές μορφές δραστηριοποίησης¹⁰.

Προϋποτίθεται λοιπόν η από κοινού δράση ομάδων, οι οποίες δεν απαιτούν καμία ιδιαίτερη μορφή θεσμικής οργάνωσης. Κατά μία άποψη, οι ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα, στερούνται την ικανότητα δικαστικής παράστασης ενώπιον του ΣτΕ και δεν αναγνωρίζονται ως φορείς του δικαιώματος του συνέρχεσθαι. Παρόλα αυτά, η ομάδα σαν αναγκαία πραγματική και όχι νομική προϋπόθεση λειτουργίας του εν λόγω δικαιώματος, καθορίζει και αποτυπώνει τον συλλογικό του χαρακτήρα.

δ) Η ατομική, αμυντική φύση του δικαιώματος

Η κρατούσα άποψη κατατάσσει το δικαίωμα του συνέρχεσθαι στα ατομικά δικαιώματα του κλασικού καταλόγου. Η θέση αυτή ακολουθήθηκε και από την νομολογία. Εφόσον ο φορέας είναι άτομο το δικαίωμα είναι ατομικό (κριτήριο του φορέα). Σε αυτή την άποψη συνέβαλε καθοριστικά ο γερμανός νομομαθής Georg Jellinek (1851 – 1911), ο οποίος και διέκρινε τα θεμελιώδη δικαιώματα σε ατομικά (status negativus), πολιτικά (status activus) και κοινωνικά (status positivus), ανάλογα με την προστατευτική τους λειτουργία. Τα δικαιώματα «του συνέρχεσθαι» λειτουργεί και κατοχυρώνεται με την αποχή της κρατικής εξουσίας από κάθε επέμβαση στο συνταγματικά διαγραφόμενο πεδίο προστασίας του¹¹. Έτσι η ατομική αμυντική του φύση θεωρείται βέβαιη, γεγονός στο οποίο συντείνει η τελολογική ερμηνεία του άρθρου 11 του Συντάγματος.

Το άρθρ. 11 του Συντάγματος εξασφαλίζει, υπέρ του Έλληνα πολίτη, ένα χώρο ελευθερίας αναφερόμενο στις συναθροίσεις, και παράλληλα υποχρεώνει την κρατική εξουσία σε αποχή από οποιαδήποτε μορφή διείσδυσης στο χώρο αυτό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, με την αποχή της κρατικής εξουσίας και την κίνηση του φορέα στα όρια του άρθρου 11 του Συντάγματος, πραγματώνεται η προστατευτική λειτουργία του δικαιώματος. Άλλωστε ο όρος «ατομικά δικαιώματα» τονίζει την αυθυπαρξία και την έμφυτη ατομικότητα του ανθρώπου που κινδυνεύει από κάθε λογής ολοκληρωτικά κράτη, αλλά και από την αυταρχικότητα στην οποία μπορεί εύκολα να διολισθηθεί, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, και ένα κράτος που σέβεται κατ' αρχήν την ελευθερία του ατόμου¹².

ε) Η πολιτική νομική φύση του δικαιώματος

Ένα μέρος της Ελληνικής νομικής επιστήμης, χρησιμοποιώντας το κριτήριο του επιδιωκόμενου σκοπού του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι», στήριξε την πολιτική του φύση, είτε αυτοτελώς, είτε σε συνδυασμό με την ατομική, αμυντική. Καθώς όμως, ο πολιτικός σκοπός δεν είναι ο αποκλειστικός σκοπός του εν λόγω δικαιώματος, η δικαιολογητική αυτή βάση απορρίπτεται, εφόσον περιορίζει υπέρμετρα το πεδίο προστασίας του δικαιώματος.

Ορθότερη δικαιολογητική βάση προσφέρει η θεωρία της προστατευτικής λειτουργίας του Jellinek. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, ο πολιτικός χαρακτήρας ενός θεμελιώδους δικαιώματος προϋποθέτει και απαιτεί την ευεργετική συνεισφορά και παρουσία του φορέα του στις διεργασίες και διαδικασίες διαμόρφωσης του κοινωνικοπολιτικού γίνεσθαι. Απαιτείται η θετική και δυναμική άσκησή του, προκειμένου να εξασφαλιστεί η πολιτική συμμετοχή¹³.

Πράγματι, το δικαίωμα της συνάθροισης έχει ενεργητικό χαρακτήρα (status activus), αφού η άσκησή του μεταφράζεται σε δημόσια συμμετοχή στις διαδικασίες σχηματισμού πολιτικής βούλησης της εξουσίας. Μέσα από τις συναθροίσεις διάφορες μερίδες του πληθυσμού αποκτούν την δυνατότητα να μεταβιβάσουν τις απαιτήσεις και τη δυσαρέσκειά τους στους ασκούντες την κρατική εξουσία, ή ακόμη και να ανατρέψουν

10.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.26

11.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.28

12.Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α', 2005, σελ.6

13.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.30

υφιστάμενο συσχετισμό κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων. Το δικαίωμα «του συνέρχεσθαι» λοιπόν συνδέεται με την ελευθερία της έκφρασης και δημιουργείται «ένα κομμάτι αυθεντικής, μη τυποποιημένης άμεσης δημοκρατίας που είναι κατάλληλο στο να αποτρέψει την αποστέωση της πολιτικής ζωής μέσα σε μια διαχειριστική ρουτίνα». Η ιδιαίτερη αυτή δυναμική του εν λόγω δικαιώματος το έφερε αντιμέτωπο με απαγορεύσεις και περιορισμούς προερχόμενους κυρίως από απολυταρχικά καθεστώτα.

Στην πραγματικότητα η συνάθροιση είναι μια διαδικασία συλλογικής έκφρασης και άσκησης άτυπης επιρροής στη λήψη πολιτικών και άλλων αποφάσεων, λόγω της βαρύτητας που προσδίδει στην έκφραση αυτή η συλλογικότητα και ο άμεσος βιωματικός χαρακτήρας της¹⁴.

στ) Η «μικτή» νομική φύση του δικαιώματος

Η αναγνώριση της παράλληλης και διττής φύσης του δικαιώματος, ως ατομικού (*status negativus*) και συνάμα πολιτικού (*status activus*), σηματοδοτεί τη σύνθετη νομική του φύση (μικτό, *status mixtus*) και ανταποκρίνεται σε μια τεολογική ερμηνεία του άρθρου 11 του Συντάγματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο επέρχεται η κατάρρευση των επίπλαστων ορίων ανάμεσα στα εν λόγω *status* και επιβάλλεται, για τη μέγιστη προστασία του δικαιώματος, τόσο η αποχή του αποδέκτη από ενδεχόμενες προσβολές του πεδίου προστασίας, όσο και η θετική συμμετοχή του φορέα σε διαδικασίες που αφορούν το πολιτικό του περιεχόμενο¹⁵. Ο πολίτης δηλαδή εξασφαλίζει ένα ελεύθερο προστατευόμενο πεδίο δράσης (ατομικό, αμυντικό δικαίωμα) στο οποίο καλείται να συν-προσδιορίσει και συν-διαμορφώσει, άμεσα ή έμμεσα, την κρατική λειτουργία, τους φορείς και την πορεία της (πολιτικό δικαίωμα, έκφραση της δημοκρατικής αρχής).

Τίθεται ζήτημα αν το εν λόγω δικαίωμα διαθέτει και *status positivus*. Στο επίπεδο των γενικών κυριαρχικών σχέσεων, κρατικής εξουσίας και πολιτών, δεν απαιτούνται θετικές παροχές του αποδέκτη ώστε να ασκηθεί το δικαίωμα από τον φορέα (έλλειψη *status positivus*). Απαιτούνται όμως στα πλαίσια της έμμεσης τριτενέργειας του δικαιώματος (δηλαδή της επέκτασής του στο χώρο των ιδιωτικών έννομων σχέσεων), όπου κάποιες φορές η κυριαρχική εξουσία του ενός συμβαλλόμενου (εργοδότη) πάνω στον αντισυμβαλλόμενο (μισθωτό) είναι αισθητή. Παρόλα αυτά η κοινωνική φύση του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» δεν αναγνωρίζεται.

Στον ελληνικό δικαιοχώρο, το δικαίωμα «του συνέρχεσθαι» πρέπει να αντιμετωπιστεί ως θεμελιώδες συλλογικό δικαίωμα και σε σχέση με την ειδικότερη νομική του φύση ως μικτό (*status mixtus*) εξαιτίας της παράλληλης ατομικής και πολιτικής νομικής χροιάς του.

14.Βλ. Χρυσόγονος Κ.Χ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, σελ.446

15.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ. 31-32

Γ. ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ «ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ»

α) ΦΟΡΕΙΣ

α1) Φυσικά πρόσωπα

Η πολιτική φύση ή κατ' άλλους ο πολιτικός χαρακτήρας του δικαιώματος της συνάθροισης, δικαιολογεί τον περιορισμό της ρητής κατοχύρωσής του στο άρθρ. 11 του Συντάγματος στους Έλληνες πολίτες. Ο περιορισμός αυτός δεν συνιστά, όμως, απαγόρευση άσκησης του δικαιώματος από τους αλλοδαπούς.

Η Ελλάδα με το Ν.Δ. 53/1974 κύρωσε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ρώμη 1950), η οποία στο άρθρο 11 ορίζει ότι «το πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ειρηνικώς», προσθέτοντας ότι η άσκηση του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» δεν μπορεί να υπαχθεί σε άλλους περιορισμούς, εκτός από τους προβλεπόμενους από τον νόμο και οι οποίοι αποτελούν αναγκαία μέτρα σε μια δημοκρατική κοινωνία για την εθνική ασφάλεια, τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη του εγκλήματος, την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των τρίτων¹⁶. Τίθεται λοιπόν ζήτημα συμφωνίας του άρθρου 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ρώμη 1950) με το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν.Δ. 794/ 1971 («Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα όπως, υπό τους όρους του παρόντος, συνέρχονται ησύχως και αόπλως»)

Εφόσον το Σύνταγμα δεν απαγορεύει την προέκταση της προστασίας και στους αλλοδαπούς, το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ρώμη 1950) υπερισχύει του άρθρου 1 παρ.1 του Ν.Δ. 794/1971. Βέβαια, πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν και το άρθρο 16 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ρώμη 1950), σύμφωνα με το οποίο μπορεί να απαγορευτεί η άσκηση του δικαιώματος στους αλλοδαπούς, στην περίπτωση που το ασκούν για πολιτικούς σκοπούς («Ουδεμία διάταξη των άρθρων 10, 11 και 14 δύναται να θεωρηθεί απαγορεύουσα στα υψηλά συμβαλλόμενα μέρη να επιβάλλωσι περιορισμούς εις την πολιτικήν δραστηριότητα των ξένων»).

Το άρθρο 16 δεν έχει απασχολήσει τη νομολογία των οργάνων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ρώμη 1950) και θα πρέπει να θεωρηθεί αυτονόητο ότι ο περιορισμός δε μπορεί να εκτείνεται ως την πλήρη απαγόρευση και ότι τα περιοριστικά μέτρα οφείλουν, σε κάθε περίπτωση, να είναι αναγκαία και κατάλληλα¹⁷.

Το Σύνταγμα αναφέροντας Έλληνες, δεν εννοεί μόνο τους ενεργούς πολίτες, τους εκλογείς, αλλά γενικότερα όσους έχουν την ελληνική ιθαγένεια¹⁸.

Η ικανότητα φυσικών προσώπων να είναι υποκείμενα θεμελιωδών δικαιωμάτων συμπίπτει με την ικανότητα δικαίου. Έτσι, φορείς του δικαιώματος της συνάθροισης, είναι τόσο οι ενήλικες, όσο και οι ανήλικοι, εφόσον διαθέτουν τη στοιχειώδη πνευματική ωριμότητα ώστε να ασκήσουν το δικαίωμά τους αυτοπροσώπως.

Υπάρχει η άποψη ότι οι ανήλικοι είναι φορείς του δικαιώματος από το 17^ο έτος της ηλικίας τους (από όταν δηλαδή υπέχουν κατά τον Π.Κ. ποινική ευθύνη). Ορθότερος είναι ο συνδυασμός της ικανότητας άσκησης του δικαιώματος με τη δικαιοπρακτική ικανότητα, όπως προβλέπεται μέσα από τις διατάξεις του Α.Κ. (άρθρο 128, 129 και 917 Α.Κ.). Κατ' αυτόν τον τρόπο ο ανήλικος που έχει συμπληρώσει το 10^ο έτος της ηλικίας του (περιορισμένος δικαιοπρακτικά ικανός), θεωρείται ικανός για την άσκηση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι¹⁹. Οι γονείς έχουν τη δυνατότητα να απαγορεύσουν τη συμμετοχή του ανήλικου τέκνου, επικαλούμενοι την επιμέλεια του προσώπου του (άρθρ.

18.Βλ. Γεωργόπουλος Κ.Λ., Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 2001, σελ.581

17.Βλ. Χρυσόγονος Κ.Χ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, σελ.450

18.Βλ. Γεωργόπουλος Κ.Λ., ό.π., σελ.581

19.Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.83

1510 Α.Κ.) για λόγους προστασίας της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας του τέκνου και όχι λόγω του σκοπού της συνάθροισης²⁰.

Ορισμένα άτομα δεν μπορούν να ασκήσουν το δικαίωμα λόγω αδυναμίας μετακίνησης (παράλυτοι) ή λόγω του ότι τελούν υπό δικαστική ή νόμιμη απαγόρευση.

α2) Νομικά πρόσωπα

Θεωρείται ότι το δικαίωμα της συνάθροισης μπορεί να ασκηθεί και από νομικά πρόσωπα. Τα άρθρα 2 και 3 του Ν. Δ. 794/1971 αναγνωρίζουν ρητά τα δικαιώματα διοργάνωσης και πραγματοποίησης συναθροίσεων τόσο σε νομικά πρόσωπα όσο και σε ενώσεις προσώπων με οποιαδήποτε μορφή. Πρέπει να επισημανθεί ότι τα νομικά πρόσωπα, κατά συνέπεια της νομικής προσωπικότητάς τους, διαθέτουν όργανα, που εκφράζουν τη βούλησή τους και παράλληλα αναγνωρίζεται σε αυτά ικανότητα δικαστικής παράστασης²¹. Εφόσον, λοιπόν, τα νομικά πρόσωπα μπορούν να αναλάβουν οργανωτική ευθύνη (μείζον), μπορούν και να συμμετέχουν στις συναθροίσεις (έλασσον)²².

Η αναγνώριση του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» σε νομικά πρόσωπα κρίνεται ιδιαίτερα επιβεβλημένη στο χώρο του δημοσίου δικαίου, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την κυριαρχική εξουσία του κράτους σε αντίθεση με το ιδιωτικό δίκαιο όπου επικρατεί η αρχή της ισότητας μεταξύ των αντισυμβαλλόμενων μερών. Δεν μπορούν να αναγνωρισθούν ως φορείς του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» Ν.Π.Δ.Δ. που είναι φορείς δημόσιας εξουσίας καθώς και ορισμένα ειδικά Ν.Π.Δ.Δ. (π.χ. ΙΚΑ).

Η αναγνώριση του δικαιώματος της συνάθροισης για Ν.Π.Ι.Δ. επιβάλλεται όταν υπόκεινται στην άσκηση δημόσιας εξουσίας²³.

α3) Οι ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα

Διακρίνοντας τη συλλογική δράση του δικαιώματος από τον φορέα του δικαιώματος γίνεται αντιληπτό ότι το ζήτημα που τίθεται γύρω από τις ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα είναι καθαρά θεωρητικό. Η άσκηση του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» απαιτεί εκ των προτέρων σύνολο, ομάδα ατόμων, ωστόσο το δικαίωμα αναγνωρίζεται στο άτομο και όχι στην ομάδα. Άλλωστε σε κάθε περίπτωση κύτταρο κάθε κοινωνικής ή άλλης ομάδας είναι το άτομο. Το θέμα των φορέων των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει νομικό περιεχόμενο, αντίθετα η συλλογική μορφή των τελευταίων αποτελεί πραγματικό ζήτημα. Κατ' αυτόν τον τρόπο το δικαίωμα της συνάθροισης δεν αναγνωρίζεται στις ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα και, όπως προαναφέρθηκε, η συζήτηση είναι περισσότερο θεωρητική, αφού η παρεχόμενη συνταγματική προστασία αναφέρεται αυτοτελώς σε κάθε μέρος του συνόλου²⁴.

α4) Οι ευρισκόμενοι σε ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος

Οι ευρισκόμενοι σε ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος (π.χ. δικαστικοί, στρατιωτικοί) υφίστανται σημαντικούς περιορισμούς στην άσκηση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι. Οι περιορισμοί αποσκοπούν στην εξασφάλιση τόσο του κοινωνικού συνόλου όσο και του υπαλλήλου. Η παράβασή τους συνεπάγεται πειθαρχική ευθύνη και επισύρει πειθαρχική ποινή²⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ. 3 του Συντάγματος απαγορεύεται απόλυτα οποιασδήποτε μορφής εκδήλωση υπέρ πολιτικών κομμάτων (π.χ. συνάθροιση πολιτικού περιεχομένου) για τους δικαστικούς λειτουργούς, τους στρατιωτικούς (ανεξάρτητα από την ιεραρχική τους θέση), τα όργανα σωμάτων ασφαλείας και τους δημόσιους υπάλληλους (ειδικός νόμος, φύση δημοσιοϋπαλληλικής

20.Βλ. Χρυσόγονος Κ.Χ., ό.π., σελ.451

21.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.48

22.Βλ. Τσίρης Παν. Β., ό.π., σελ.84, όπου εκφράζει αντίθετη άποψη

23.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.48-49

24.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.51

25.Βλ. Βαλάκου – Θεοδωρούδη Μ., Το δικαίωμα της συναθροίσεως στη νομολογία, Επιθεώρησης Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου, τ.26, 1982, σελ.59επ.

σχέσης). Επίσης απαγορεύεται η ενεργός δράση υπέρ οποιουδήποτε κόμματος στους υπαλλήλους Ν.Π.Δ.Δ., δημοσίων επιχειρήσεων και Ο.Τ.Α. Η απαγόρευση αυτή επιβάλλεται να ερμηνευτεί στενά, ώστε να αποφευχθεί η προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και το να καταστεί το δικαίωμα ανενεργό²⁶. Έτσι καταρχήν επιτρέπεται στους δικαστικούς λειτουργούς, στους δημόσιους υπαλλήλους, στα σώματα ασφαλείας και στους στρατιωτικούς η άσκηση του δικαιώματος να συνέρχονται σε συναθροίσεις με πολιτικό περιεχόμενο.

Μπορούν να διοργανώνουν και να συμμετέχουν σε συναθροίσεις που δεν έχουν στενό κομματικό - πολιτικό χαρακτήρα. Επιτρέπεται δηλαδή η εκδήλωση δικαστικών λειτουργών για την καταδίκη των πυρηνικών εξοπλισμών²⁷. Αυτό που απαγορεύεται είναι η διοργάνωση και η συμμετοχή σε συνάθροιση καθαρά πολιτικό - κομματικού χαρακτήρα επειδή μεταφράζεται σε εκδήλωση στήριξης υπέρ κάποιου ή κάποιων πολιτικών κομμάτων. Πρέπει να επισημανθεί, με βάση τη νομολογία, ότι οι στρατιωτικοί στερούνται το δικαίωμα τους μόνο κατά τον χρόνο υπηρεσίας τους (άρθρ. 125 παρ.1 εδ. α΄ του Π.Δ. 982/1980 : Στρατιωτικός Κανονισμός). Για τον εκτός υπηρεσίας χρόνο ισχύουν ανάλογα οι περιορισμοί για τους δημόσιους υπαλλήλους. Αντίθετα οι φοιτητές απολαμβάνουν πλήρως το δικαίωμα «του συνέρχεσθαι», όπως αποδεικνύει και η απόφαση 206/1967 του ΣΤΕ²⁸.

β) Οι αποδέκτες

Αποδέκτες ή υποκείμενα υποχρεώσεων που αντιστοιχούν στο δικαίωμα της συνάθροισης είναι κατ' αρχήν οι φορείς δημόσιας εξουσίας. Πρόκειται για το κράτος και τα άλλα Ν.Π.Δ.Δ.²⁹. Η κρατική εξουσία δεσμεύεται και ως προς τις τρεις λειτουργικές μορφές της (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική). Η δικαστική εξουσία δεν επιτρέπεται να εφαρμόζει νόμο που εισάγει αντισυνταγματικούς περιορισμούς του δικαιώματος. Συνταγματικά άμεσος αποδέκτης, υπόχρεος είναι η αστυνομική αρχή. Πέρα από αυτή, η εκτελεστική αρχή, η διοίκηση και βέβαια ο κοινός νομοθέτης, υποχρεούνται να κινούνται μέσα στα πλαίσια και τα όρια που διέγραψε για την προστασία του δικαιώματος η πρωτογενής συντακτική εξουσία³⁰. Επίσης κατά την ορθότερη άποψη τα Ν.Π.Δ.Δ. είναι αποδέκτες του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» ανεξάρτητα από τους νομικούς τύπους δράσης τους. Δεσμεύονται και τα Ν.Π.Ι.Δ. και ιδίως οι επιχειρήσεις στις οποίες αποκλειστικός και κύριος μέτοχος είναι το Κράτος.

γ) Τριτενέργεια

Τίθεται ζήτημα αν το δικαίωμα της συνάθροισης διαθέτει τριτενέργεια, αν δηλαδή συνεπάγεται κάποια μορφή νομικών δεσμεύσεων στο χώρο των ιδιωτικών έννομων σχέσεων. Το ισχύον Σύνταγμα κατοχυρώνει το εν λόγω δικαίωμα, όπως και τα άλλα ατομικά δικαιώματα, με την παραδοσιακή του μορφή ως αμυντικό δικαίωμα των ατόμων κατά του κράτους, αποφεύγοντας να θεσπίσει την τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων. Υπέρ της εδώ υποστηριζόμενης άποψης συνηγορεί πρόδηλα και επιχείρημα εξ' αντιδιαστολής από τις διατάξεις των άρθρων 22 παρ.1 εδ. Β' και 23 παρ. 1 του Συντάγματος, οι οποίες καθιερώνουν αποκλειστικά και μόνο την τριτενέργεια της αρχής της ισότητας, της αμοιβής των εργαζομένων και στην συνδικαλιστικής ελευθερίας³¹.

Η θεωρία για άμεση τριτενέργεια του δικαιώματος ελέγχεται ως υπερβολικά περιοριστική της ελευθερίας των συμβάσεων. Αντίθετα υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα

26. Βλ. Βλάχος Γ.Κ., Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Θεμελιώδη Δικαιώματα και Ελευθερίες, Το Σύνταγμα της 11^{ης} Ιουνίου και οι νεότερες διεθνείς εξελίξεις, 1979, σελ.88επ.

27. Βλ. Καλύβας Α., Επιτρέπονται στους δικαστές δημόσιες εκδηλώσεις υπέρ της ειρήνης και κατά της εγκατάστασης πυραύλων στη Δύση, ΝοΒ 1984, σελ. 463

28. Βλ. Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα-Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τόμος ΙΙΙ, Αθήνα, 2005, σελ.248 – 364/9/77 Τριμ. Πλημ. Θεσ/κης Ποιν.Χρον.1978, σελ.258, Συγκέντρωση σπουδαστών Θεσ/κης 1977

29. Βλ. Τσίρης Παν. Β., ό.π., σελ.85

30. Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.59

31. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.86

της συνάθροισης έχει έμμεση τριτενέργεια, πρέπει δηλαδή να εφαρμόζεται κατά τη συμπλήρωση των αόριστων εννοιών και των γενικών ρητρών του ιδιωτικού δικαίου. Το δικαίωμα «του συνέρχεσθαι» πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν κατά τις εργασιακές και τις ενδοοικογενειακές σχέσεις, όπως διασφαλίζεται η ακώλυτη άσκησή του από τους εργαζόμενους και τα παιδιά. Στο πρώτο θέμα ο Ν. 1264/1982 «για τον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος και την κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων» επιβάλλει με τη διάταξη του άρθρου 16 παρ.3 στον εργοδότη την υποχρέωση να διαθέτει κατάλληλους χώρους για τις τακτικές και έκτακτες συνελεύσεις των εργαζομένων ή και να μισθώνει τέτοιους. Στο δεύτερο θέμα πρέπει οι διατάξεις (άρθρα 1510 –1512 και 1518 του Α.Κ.) για τη γονική μέριμνα και επιμέλεια του ανηλίκου να ερμηνεύονται υπέρ του δικαιώματος συνάθροισης των ανηλίκων³².

32.βλ. σχετικά Ν. 1264/1982 << για τον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος και την κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων >> άρθρ. 16 παρ. 3 ΦΕΚ 79/1.7.1982, τ. Α' - άρθρα 1510-1512 και 1518 του Α.Κ.

Δ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ

α) Θετικό

Θετικό περιεχόμενο του δικαιώματος του συνέρχεσθαι είναι τα επιμέρους δικαιώματα της οργάνωσης, διεξαγωγής, διεύθυνσης και κυρίως συμμετοχής σε μια οποιαδήποτε συνάθροιση, χωρίς δυσμενείς συνέπειες³³.

Διοργάνωση είναι η πρωτοβουλία πραγματοποίησης της συνάθροισης και η πραγματοποίησή της αυτή καθεαυτή' διεύθυνση είναι η διεύθυνση της συνάθροισης και η εγγύηση της κανονικής εξέλιξης της συζήτησης' συμμετοχή, τέλος, είναι η παρουσία και συμμετοχή σε μία συνάθροιση ή στις συζητήσεις που γίνονται στα πλαίσιά της. Τις επιμέρους αυτές μορφές του δικαιώματος της συνάθροισης προβλέπει και το Ν.Δ. 794/1971 «περί δημοσίων συναθροίσεων», το οποίο διακρίνει το δικαίωμα διοργάνωσης (άρθρ. 3) και το δικαίωμα συμμετοχής (άρθρ.1 παρ.1) σε δημόσιες συναθροίσεις. Το ίδιο θετικό περιεχόμενο έχει και το αντίστοιχο άρθρ. 8 του Θεμελιώδους Νόμου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

Το άρθρο 11 του ισχύοντος Συντάγματος προστατεύει όλες τις συναθροίσεις, τόσο τις ιδιωτικές όσο και τις δημόσιες, που περιλαμβάνουν τις δημόσιες σε κλειστό χώρο και τις υπαίθριες δημόσιες συναθροίσεις. Επιπλέον το Σύνταγμα δεν απαγορεύει τις αυθόρμητες συναθροίσεις και η παρ. 2 του άρθρου 11 του Συντάγματος (απαγόρευση από την αστυνομία υπό ορισμένες συνθήκες) δεν θα έπρεπε να οδηγεί στην απαίτηση προηγούμενης αναγγελίας η οποία προβλέπεται από το Ν.Δ. 794/1971.

Το δικαίωμα της συνάθροισης περιλαμβάνει και τον ελεύθερο καθορισμό του χρόνου (άρθρο 4 παρ.3 του Ν.Δ. 794/1971)³⁴ και του τόπου (άρθρο 6 παρ.6 του Ν.Δ. 794/1971)³⁵ διεξαγωγής της συνάθροισης. Οι περιορισμοί που προβλέπονται και στις δύο περιπτώσεις (κυρίως στη σχέση με τις ώρες ησυχίας και τις ώρες κυκλοφοριακής αιχμής) αποσκοπούν στην προστασία άλλων έννομων αγαθών.

Είναι αναμφίβολο το ζήτημα αν το δικαίωμα της συνάθροισης περιλαμβάνει και ένα δικαίωμα του ατόμου κατά του Κράτους για ορισμένες οικονομικές παροχές που να διευκολύνουν την άσκηση του δικαιώματος, όπως για παράδειγμα διάθεση αιθουσών, χώρων και μέσων γενικά για την πραγματοποίηση συναθροίσεων. Το ζήτημα αυτό πρέπει να λυθεί αποφαστικά.

Το δικαίωμα της συνάθροισης είναι καταρχήν αμυντικό δικαίωμα του ατόμου κατά του Κράτους και των άλλων φορέων δημόσιας εξουσίας που είναι οι αποδέκτες του. Με άλλα λόγια το περιεχόμενο του είναι καταρχήν αρνητικό: απαγορεύει την προσβολή (διατάραξη) των συναθροίσεων από τους φορείς δημόσιας εξουσίας, αλλά και από τρίτους. Αυτό, εξάλλου, αποτελεί αυτονόητο καθήκον του Κράτους για όλα τα ατομικά δικαιώματα. Αυτό δέχεται και η κρατούσα στη Γερμανία άποψη για το δικαίωμα της συνάθροισης³⁶.

β) Αρνητικό

Το άρθρο 11 του Συντάγματος κατοχυρώνει τόσο το θετικό όσο και το αρνητικό περιεχόμενο του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι». Αφενός, επιτρέπει την διοργάνωση συναθροίσεων και τη συμμετοχή σ' αυτές, αφ' ετέρου, αποκλείει την επιβολή οποιασδήποτε σχετικής υποχρέωσης (αρνητική ελευθερία της συνάθροισης). Άλλωστε τέτοιου είδους υποχρεώσεις συναντώνται στα δικτατορικά καθεστώτα.

Η αρνητική ελευθερία της συνάθροισης προκύπτει από την τελολογική ερμηνεία του άρθρ. 11 του Συντάγματος όπως συμβαίνει και με τις άλλες συνταγματικές διατάξεις που προστατεύουν ατομικά δικαιώματα. Για παράδειγμα στην περίπτωση του άρθρου 12 του

33.Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα Β', 2005, σελ.834

34.Βλ. σχετικά 1300/1975, Εφ.Θεσ/κης Ποιν. Χρον.1976, σελ.769, «Συγκέντρωση ειρηνιστών Θεσ/κης»

35.Βλ. σχετικά 372/1966, Πλημ. Θηβών Ποιν. Χρον.1966, σελ.573, «Συγκέντρωση αγροτών περιοχής Θηβών»

36.Βλ.Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο- Ατομικά Δικαιώματα Α', 1991, σελ.741επ.

Συντάγματος, παρά την αντίθετη νομολογία του ΣΤΕ, η ολομέλεια του Συμβουλίου δέχτηκε με την απόφαση 2805/1984 ότι η αρνητική ελευθερία του συνεταιρισμού συνεπάγεται αποκλειστικά από το άρθρ.12 του Συντάγματος (και όχι από το άρθρ. 5 για τη γενική ελευθερία του ατόμου)³⁷.

37.Βλ. αυτή σε ΤοΣ. 10(1984), σελ. 646 επ.- Αντίθετα οι αποφάσεις 405, 410 και 411 του 1984 του Γ' Τμήματος συνήγαγαν την ελευθερία μη συμμετοχής σε σωματείο τόσο από τη διάταξη του άρθρ. 12, όσο και από τη διάταξη του άρθρ. 5 του Συντάγματος.

Ε. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ

Το ισχύον Σύνταγμα δε δίνει ορισμό της συνάθροισης θεωρώντας την έννοια της ορισμένη, είτε από την επιστήμη και τη νομολογία, είτε από την νομοθεσία. Κατά τον Ν.Ν. Σαρίππολο «συνάθροιση είναι συνέλευσις πολλών προσώπων, προσωρινώς πάντοτε και άνευ ιδρύσεως νομικού τινος δεσμού μεταξύ αυτών, όπως ακούσωσι ρήτορός τινος ή προς κοινήν ιδίως συζήτησιν υποθέσεών τινων, ή προς εκδήλωσιν κοινών φρονημάτων, ή προς κοινήν εξάσκησιν του δικαιώματος του αναφέρεσθαι προς τας αρχάς». Παρόμοιος είναι και ο ορισμός της συνάθροισης που δίνουν οι Α. Σβώλος-Γ. Βλάχος κατά τους οποίους «συνάθροιση είναι η σκόπιμος κατ' αρχήν και όχι τυχαία, προσωρινή επι το αυτό συνάντησις αξιολόγου αριθμού προσώπων, προς έκφρασιν ή ακρόασιν ανακοινώσεως ή γνώμης επί ωρισμένου θέματος, ή προς διαδήλωσιν φρονημάτων ή αιτημάτων οιοδήποτε χαρακτήρος, ή προς λήψιν από κοινού αποφάσεων, ή προς από κοινού άσκησιν του δικαιώματος του αναφέρεσθαι».

Ορισμό της συνάθροισης βρίσκουμε στο άρθρο 158 του Κανονισμού της Χωροφυλακής του 1918, ο οποίος και επαναλαμβάνεται παρομοίως στο άρθρ. 294 παρ. 1 του Κανονισμού Υπηρεσίας Χωροφυλακής του 1958. Αντίθετα, το Ν.Δ. 794/1971 δεν δίνει ορισμό της συνάθροισης. Το νομοθετικό αυτό διάταγμα εμμένει ωστόσο στον ορισμό της συνάθροισης του Κανονισμού Υπηρεσίας Χωροφυλακής του 1958. Αυτό προκύπτει αφ' ενός μεν από τη διάταξη του άρθρ. 1 παρ. 2 του Ν.Δ. 794/1971 που παρόλο που δίνει τον ορισμό της δημόσιας συνάθροισης, στην ουσία αναφέρεται στην έννοια της συνάθροισης γενικά, αφ' ετέρου δε, από την διάταξη του άρθρ.1 παρ4 του ίδιου νομοθετικού διατάγματος που προσδιορίζει αρνητικά τη λέξη, ορίζοντας ότι : «Αι διατάξεις του παρόντος δεν εφαρμόζονται επι των τυχαίως και άνευ προπαρασκευής πραγματοποιουμένων συγκεντρώσεων, η απαγόρευσις και η διάλυσις των οποίων ενεργείται κατά την ελευθέραν κρίσιν της αστυνομικής αρχής, ως και επι των ιδιωτικών συναθροίσεων , η οργάνωσις και η πραγματοποίησις των οποίων εις ουδένα καθ'εαυτήν υπόκειται περιορισμόν».

Από όλους τους ορισμούς προκύπτουν ως απαραίτητα εννοιολογικά στοιχεία της συνάθροισης τα εξής:α) σκόπιμη και όχι τυχαία συνάντηση προσώπων, β) προσωρινή συνάντηση, γ) συνάντηση σημαντικού αριθμού προσώπων, δ) σκοπός η ανάληψη κοινής ενέργειας.

α) σκόπιμη και όχι τυχαία συνάντηση προσώπων,

Ένα από τα εννοιολογικά στοιχεία της συνάθροισης είναι το στοιχείο της προσυεννόησης που υποδηλώνει και ορισμένη προετοιμασία για την πραγματοποίηση της συνάθροισης. Θεωρείται, βέβαια, ότι το στοιχείο της οργάνωσης είναι απλώς χρήσιμο για την τήρηση της τάξης και όχι απόλυτα απαραίτητο για την έννοια της συνάθροισης³⁸. Καταυτόν τον τρόπο προστατεύονται από το άρθρ. 11 του Συντάγματος και οι αυθόρμητες συναθροίσεις (που πραγματοποιούνται χωρίς προσυεννόηση, λόγω ενός απρόβλεπτου, επίκαιρου γεγονότος), καθώς λείπει το στοιχείο της προσυεννόησης αλλά όχι και ο σκοπός της συνάθροισης³⁹.

β) προσωρινή συνάντηση

Ένα ακόμη στοιχείο της συνάθροισης είναι ο προσωρινός χαρακτήρας, ο οποίος μάλιστα τη διαφοροποιεί από τον συνεταιρισμό. Η συνάθροιση δε δημιουργεί διαρκή δεσμό ανάμεσα στους συναθροισμένους, οι οποίοι μάλιστα μπορεί να είναι άγνωστοι μεταξύ τους. Με τη διάλυσή της παύει να υπάρχει ακόμη και ο υποτιθέμενος δεσμός που πιθανόν δημιουργείται από την ψήφιση ενός κοινού κειμένου ή ψηφίσματος⁴⁰. Οι συναθροίσεις χαρακτηρίζονται από αυτοτέλεια και μοναδικότητα όσον αφορά στα μέλη τους. Ο μόνος δεσμός ανάμεσά τους είναι ο κοινός σκοπός που επιδιώκουν κάθε

38.Βλ.Τσίρης Παν. Β., ό.π., σελ.96-97

39.Βλ.13005/76, Μον. Πλημ. Αθηνών, Νο Β' 24 (1976), σελ. 919

40.Βλ.Τσίρης Παν.Β., ό.π.,σελ. 97

φορά⁴¹. Αντίθετα, ο συνεταιρισμός στηρίζεται σε σταθερούς και μακροχρόνιους δεσμούς ανάμεσα στα μέλη του.

γ) συνάντηση σημαντικού αριθμού προσώπων

Είναι λογικά αδύνατο να υφίσταται συνάθροιση με ένα μόνο άτομο. Ο αριθμός των ατόμων πρέπει να είναι σημαντικός. Άλλωστε, κύριος σκοπός των συναθροίσεων είναι η ανταλλαγή απόψεων. Σε σχέση με το κατώτατο όριο στον αριθμό των συναθροισμένων δεν επικρατεί ομοφωνία στην επιστήμη. Υπάρχουν γενικά τρεις απόψεις. Σύμφωνα με την πρώτη αρκούν δύο άτομα· κατά την δεύτερη, τρία· τέλος, κατά την τρίτη ο αριθμός πρέπει να είναι μεγαλύτερος, όχι όμως ανώτερος από τον αριθμό ατόμων που απαιτούνται για τη σύσταση σωματείου (επτά άτομα σύμφωνα με το άρθρ. 56 του γερμανικού Α.Κ. ή είκοσι σύμφωνα με το άρθρ. 78 του ελληνικού Α.Κ.). Η πρώτη άποψη θεωρείται ορθότερη. Το άρθρ. 11 του ισχύοντος Ελληνικού Συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα της συνάθροισης χωρίς τη γενική επιφύλαξη νόμου, αφαιρώντας από τον νομοθέτη τη δυνατότητα καθορισμού ενός ορισμένου αριθμού ατόμων για την έννοια της συνάθροισης. Υπέρ της εδώ υποστηριζόμενης άποψης συνηγορεί και επιχείρημα εξ αντιδιαστολής από τη διάταξη του άρθρ. 12 παρ. 1 του Συντάγματος, η οποία κατοχυρώνει το δικαίωμα του συνεταιρισμού, υπό τη γενική επιφύλαξη του νόμου και κατ' ακολουθία είναι επιτρεπτός ο καθορισμός από τον νόμο ενός ορισμένου αριθμού ατόμων για τη σύσταση σωματείου. Η υποστηριζόμενη άποψη εξάλλου είναι και η περισσότερο ευνοϊκή για τη συνταγματική προστασία του εν λόγω δικαιώματος. Αντίθετα, οι άλλες δύο απόψεις, και ιδίως η τρίτη, περιορίζουν ανεπίτρεπτα την έννοια της συνάθροισης.

δ) σκοπός η ανάληψη κοινής ενέργειας

Η συνάθροιση πρέπει να επιδιώκει ορισμένο σκοπό. Αντικείμενο του σκοπού της συνάθροισης μπορεί να είναι: η έκφραση, η ακρόαση ανακοίνωσης ή γνώμης, η ανταλλαγή απόψεων, η πληροφόρηση, η υποστήριξη και προώθηση κοινών συμφερόντων, η προβολή δημοσίων υποθέσεων, η λήψη από κοινού αποφάσεων, η υποβολή αιτημάτων στις αρχές του Κράτους (κατ' εφαρμογή του άρθρ. 10 του Συντάγματος). Ο ποικιλόμορφος αυτός σκοπός της συνάθροισης με τον οποίο προσλαμβάνει χαρακτήρα μαζικής εκδήλωσης και ιδιάζουσα βαρύτητα, ιδίως στη σημερινή εποχή, δεν επιβάλλει εν τούτοις κατά τρόπο αποκλειστικό τον πολιτικό χαρακτήρα της, αρκεί να τείνει στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης⁴². Η βούληση του συντακτικού νομοθέτη είναι να προστατεύσει τη συμμετοχή των συναθροισμένων στη διαμόρφωση της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής πραγματικότητας⁴³. Το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι επηρεάζεται και συχνά διαμορφώνεται από συναθροίσεις που επιδιώκουν ανάλογους σκοπούς⁴⁴. Τέλος, η εκφώνηση λόγων είναι στοιχείο συνηθισμένο αλλά όχι νομικώς απαραίτητο. Η εκδήλωση γνώμης ή αιτήματος μπορεί να γίνει, για παράδειγμα, με συνθήματα.

Τίθεται όμως το ζήτημα αν οι ψυχαγωγικές συγκεντρώσεις που γίνονται στα πλαίσια δημοσίων συναθροίσεων ή έχουν τον χαρακτήρα πολιτικής διαμαρτυρίας ή διαδήλωσης (όπως, για παράδειγμα, πολιτικό θέατρο στο δρόμο) θεωρούνται και προστατεύονται ως συναθροίσεις. Εκτιμάται, ότι οι συγκεντρώσεις αυτές, στις οποίες προέχει το πολιτικό στοιχείο, πρέπει να θεωρηθούν ως συναθροίσεις χωρίς όμως η άποψη αυτή να μπορεί να υποστηριχθεί και για όλες τις πολιτικές επιθεωρήσεις, στις οποίες προέχει ο ψυχαγωγικός χαρακτήρας⁴⁵. Κατά την ορθότερη άποψη θεωρούνται συναθροίσεις οι διαλέξεις και γενικά οι επιστημονικές συγκεντρώσεις ως εκδηλώσεις πνευματικού περιεχομένου⁴⁶.

→ Από τις συναθροίσεις διακρίνονται οι συγκεντρώσεις με κριτήριο τα στοιχεία της προσυεννόησης και του σκοπού ανάληψης κοινής ενέργειας. Δεν είναι λοιπόν

41.Βλ.Μπακόπουλος Γ., ό.π.,σελ. 84

42.Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.98- 99

43.Βλ. σχετικά: 788/1966 (Βουλ.) Διαρκ. Στρατ. Ιωαννίνων Ποιν. Χρον. 1967, σελ.249, «Υπόθεση στρατοπέδου Ιωαννίνων» - 3/1970 Πλημ. Αγρινίου, Ποιν. Χρον. 1970, σελ.378 «Υπόθεση τέλεσης γάμου στο Αγρίνιο»

44.Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.. 85

45.Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.100

46.Βλ. εισήγηση Σ.Πλασκοβίτη σχετικά με την υπ'αριθμ. 207/1996 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ,NoB. 15(1967), σελ.252

συνάθροιση η τυχαία και χωρίς προηγούμενη συνεννόηση συρροή προσώπων με σκοπούς διάφορους από εκείνους της συνάθροισης (ψυχαγωγία, εμπορία, παρακολούθηση θεάματος κ.λ.π.). Η συρροή προσώπων σε καφενεία ή σε άλλα κέντρα, ή σε οποιασδήποτε φύσης δημόσια θεάματα δεν αποτελεί παρά μόνο απλή συγκέντρωση αδιάφορη για το άρθρ. 11 του Συντάγματος⁴⁷. Τέτοιου είδους συγκεντρώσεις μπορεί να διέπονται από οικείες συνταγματικές διατάξεις ή να είναι εντελώς αδιάφορες. Άλλωστε, το άρθρ.1 παρ.4 του Ν.Δ. 794/1971 ορίζει ότι οι διατάξεις του δεν εφαρμόζονται στις τυχαίες και χωρίς προπαρασκευή συγκεντρώσεις.

47.Βλ. Γεωργόπουλος Κ.Λ., ό.π., σελ.579

ΣΤ. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ «ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ»

Η συνάθροιση ως διαδικασία συλλογικής, έλλογης και ειρηνικής έκφρασης, οφείλει να λαμβάνει χώρα «ήσυχχα και άσπλα». Δεν πρόκειται για περιορισμό, αλλά για δύο προϋποθέσεις που προκύπτουν από την ίδια την έννοια της συνάθροισης και πρέπει να τηρούνται και οι δύο, ώστε να υπαχθεί η συνάθροιση στη συνταγματική προστασία και να μην επιτρέπεται να διαλυθεί από την αστυνομία. Βίαιες και ένοπλες συγκεντρώσεις συνιστούν αντίθετα προανάκρουσμα στασιαστικών ενεργειών ή πάντως προσπάθειας όχι για άσκηση πειθούς, αλλά για δυναμική επιβολή των απόψεων, μίας μειοψηφίας συνήθως, έστω και σε συγκεκριμένα ζητήματα, άρα δεν αποτελούν συνάθροιση με τη συνταγματική έννοια του όρου⁴⁸.

α) Ο όρος «ήσυχως»

Ο όρος ήσυχχα δε σημαίνει συνάθροιση ήρεμη και μη θορυβώδη. Φωνές, συνθήματα, χρήση ηχητικών μέσων δεν μεταβάλουν το χαρακτήρα μιας ήσυχης συνάθροισης. Για αυτό και θα ήταν ίσως προτιμότερος ο όρος «ειρηνική συνάθροιση» σύμφωνα με το πρότυπο της αμερικάνικης διακήρυξης⁴⁹.

Το δικαίωμα «του συνέρχεσθαι», όπως και τα υπόλοιπα θεμελιώδη δικαιώματα, αναγνωρίζεται και κατοχυρώνεται για να λειτουργήσει μέσα στο ισχύον συνταγματικό και κοινωνικοπολιτικό «status». Συνεπώς, η συνάθροιση παύει να είναι «ήσυχχη», όταν οι σκοποί που επιδιώκει αυτή η ίδια η πραγματοποίησή της αντιστρατεύεται την υπάρχουσα συνταγματική τάξη. Όταν η άσκηση του δικαιώματος τείνει και αποβλέπει να καταλύσει τη συντεταγμένη πολιτεία ή όταν λειτουργεί έξω από τα υπάρχοντα συνταγματικά πλαίσια, τότε αποβάλλει τον ήσυχχο χαρακτήρα της.⁵⁰ Σε αυτή μάλιστα την περίπτωση η επιστήμη έχει χαρακτηρίσει τη συνάθροιση με τον όρο «επαναστατική».

Η συνάθροιση οφείλει να μην προκαλέσει διατάραξη της δημόσιας ασφάλειας, ούτε να εκτραπεί σε βίαιη και στασιαστική. Ο χαρακτηρισμός αυτός αποδίδεται σε μία συνάθροιση κυρίως από τη συμπεριφορά του διοργανωτή, του προέδρου και ιδίως των μελών της, όταν δηλαδή αυτοί χρησιμοποιούν σωματική βία κατά προσώπων ή πραγμάτων, όχι όμως και όταν δημιουργηθεί απλή έξαψη, γιατί η εκτίμηση περί έξαψης είναι αόριστη και αυθαίρετη και μπορεί να οδηγήσει στον περιορισμό του δικαιώματος της συνάθροισης. Έτσι, βίαιη μπορεί να χαρακτηριστεί μια συνάθροιση είτε όταν οι βίαιες ενέργειες των μελών της συνάθροισης στρέφονται εναντίον τρίτων, για παράδειγμα κρατικών οργάνων, είτε όταν χρησιμοποιείται βία μεταξύ των συναθροισμένων⁵¹.

Η συνάθροιση λοιπόν παύει να είναι «ήσυχχη» όταν τελούνται αξιόποινες πράξεις.

Πρέπει, βέβαια, να επισημανθεί ότι ο ειρηνικός χαρακτήρας μιας συνάθροισης κρίνεται στο σύνολο της. Για την άρση του «ήσυχχου» χαρακτήρα απαιτείται συστηματική παραβίαση των διατάξεων της ποινικής νομοθεσίας (ιδιαίτερα των άρθρων 171 και 189 του Π.Κ.) και συμμετοχή του πλήθους σε αυτή, όχι με μεμονωμένα περιστατικά διάπραξης αδικημάτων. Επιπλέον, ορισμένα υβριστικά συνθήματα δε δύνανται να μετατρέψουν το χαρακτήρα μίας συνάθροισης σε «μη ήσυχχη», εφόσον δεν τελούνται βιαιοπραγίες. Το αντίθετο θα περιόριζε υπερβολικά τη συνταγματική προστασία και θα οδηγούσε σε ανεξέλεγκτη αστυνομική καταστολή.

« Μη ήσυχχη» είναι και η τυχόν αντισυνάθροιση αντιφρονούντων στον ίδιο τόπο και χρόνο με εξαγγελθείσα προηγουμένως συνάθροιση. Σκοπός των αντισυναθροίσεων δεν είναι η αυτοτελής εκδήλωση φρονημάτων αλλά η έμμεση παρεμπόδιση άσκησης του δικαιώματος των άλλων. Το Ν.Δ. 794/1971 στο άρθρ. 4 παρ. 2, προβλέπει απομάκρυνση, από τις αστυνομικές αρχές, όσων παρενοχλούν μια συνάθροιση και την

48. Βλ. Χρυσόγονος Κ.Χ., ό.π., σελ. 448

49. Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα Β', 2005, σελ. 830

50. Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ. 101

51. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ. 116 -117

ποινική μεταχείριση όσων διαταράσσουν δημόσια συνάθροιση. Η παράνομη διατάραξη από τρίτους δεν μεταβάλλει τον ειρηνικό χαρακτήρα μιας συνάθροισης⁵².

Πρέπει να γίνουν παρατηρήσεις για τρία ειδικότερα ζητήματα (για τα οποία απαιτείται συνδρομή της ποινικής νομοθεσίας):

I) Μάσκες προσώπου, στολές ή άλλα διακριτικά γνωρίσματα, που φέρουν οι συναθροισμένοι, είναι ασυμβίβαστα με την έννοια της «ήσυχης» συνάθροισης, μόνο αν είναι σύμβολα διεγερτικά βίας (π.χ. οι κουκούλες της Κου-Κλουξ- Κλαν).

II) Δεν είναι ήσυχες οι συναθροίσεις όταν οι διαδηλωτές δημιουργούν σοβαρή παρακώλυση συγκοινωνίας, ανάβουν φωτιές ή ανεγείρουν οδοφράγματα.

III) Δεν είναι ήσυχες οι συναθροίσεις που επιδιώκουν ή επιφέρουν τη ματαίωση ή παρεμπόδιση της λειτουργίας ή τον εκφοβισμό κρατικών ή άλλων δημοσίων οργάνων (π.χ. βουλής, ενός δικαστηρίου ή ενός διοικητικού οργάνου ή ενός πολιτικού κόμματος ή συνδικάτου ή σωματείου, ή μιας εκλογικής ή άλλης συναθροίσεως⁵³).

Πρέπει να σημειωθεί ότι και η Ε.Σ.Δ.Α. κατοχυρώνει και προστατεύει το δικαίωμα της ειρηνικής συνάθροισης.

β) Ο όρος «αόπλως»

Οι συναθροισμένοι απαγορεύεται να φέρουν όπλα, ανεξάρτητα μάλιστα από το αν διαθέτουν άδεια οπλοφορίας. Γίνεται δεκτό ότι στα όπλα περιλαμβάνονται όσα θεωρούνται όπλα με την τεχνική και πραγματική έννοια του όρου⁵⁴. Όπλα είναι όλα τα ενσώματα αντικείμενα αλλά και οι φυσικές δυνάμεις που μπορούν να χρησιμεύσουν για την άσκηση σωματικής βίας και την πρόκληση υλικών και όχι μόνο ζημιών (π.χ. πέτρες, ράβδοι, σιδηρόβεργες κ.λ.π.)⁵⁵. Το Ν.Δ. 794/1971 φαίνεται να υιοθετεί την παραπάνω έννοια του όπλου, αν και χωρίς να δίνει ορισμό στο άρθρ. 11, τιμωρεί όποιον «εν δημόσια συναθροίσει φέρει όπλον ή έτερα αντικείμενα δυνάμενα οπωσδήποτε να προκαλέσουν σωματικές βλάβας ή φθοράν πραγμάτων...»⁵⁶.

Μεμονωμένα περιστατικά οπλοφορίας δε στερούν από τη συνάθροιση τον άοπλο χαρακτήρα της. Καθ' ότι ο χαρακτήρας της συνάθροισης κρίνεται συλλογικά, στην περίπτωση που οι περισσότεροι οπλοφορούν, η αστυνομική αρχή απαγορεύει για όλους το δικαίωμα «του συνέρχεσθαι» στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Η Ε.Σ.Δ.Α. με τη χρήση του όρου «ειρηνική συνάθροιση» υπονοεί τον άοπλο χαρακτήρα, ο οποίος, άλλωστε επιβάλλεται από την ίδια τη νομική φύση του εν λόγω δικαιώματος, ως τρόπου ιδεολογικής αντιπαράθεσης και άσκησης επιρροής στις διαδικασίες σχηματισμού πολιτικής βούλησης της εξουσίας⁵⁷.

52. Βλ. Καράκωστας Κ Βελισσάριος, ΔΙΚΗ 24, 1993 σελ.Δ.24,102

53. Βλ. Δαγτόγλου Π.Δ., ό.π., σελ.833

54. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.117

55. Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ. 104

56. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.118

57. Βλ. Χρυσόγονος Κ.Χ., ό.π., σελ.448

Z. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΩΝ

Η βασική διάκριση των συναθροίσεων είναι σε ιδιωτικές και σε δημόσιες. Οι δημόσιες συναθροίσεις υποδιαιρούνται σε δημόσιες σε κλειστό χώρο και σε δημόσιες υπαίθριες, στις οποίες ανήκουν και οι κινητές συναθροίσεις. Το άρθρ. 11 του Συντάγματος αναφέρεται ρητά μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις υπονοώντας κατ' αντιδιαστολή τα άλλα δύο είδη. Το Ν.Δ. 794/1971 ασχολείται μόνο με τις δημόσιες συναθροίσεις (άρθρ. 1 παρ.2, αρθρ. 5 παρ.3, άρθρ.6 παρ. 7 και άρθρ. 6 παρ.9), δεν αναφέρεται καθόλου στις ιδιωτικές συναθροίσεις, και τις εξαιρεί μάλιστα από την ισχύ του κατά το άρθρ. 1 παρ.4.

α) Ιδιωτικές συναθροίσεις

Ιδιωτικές είναι οι συναθροίσεις που πραγματοποιούνται σε οικία ή γενικά σε κλειστό χώρο που δεν είναι προσιτός σε όλους⁵⁸ και όπου η είσοδος επιτρέπεται μόνο σε εκείνους που είναι εφοδιασμένοι με ονομαστικές προσκλήσεις. Έτσι για την ύπαρξη ιδιωτικής συνάθροισης απαιτείται η συνδρομή δύο στοιχείων: 1) περικλειστος χώρος, ο οποίος κατά την ώρα της συνάθροισης δεν είναι προσιτός στον καθένα, 2) συμμετοχή ορισμένων μόνο προσώπων, τα οποία διαθέτουν ατομικές προσκλήσεις, έστω και με καταβολή αντιτίμου.

Οι ιδιωτικές συναθροίσεις ανέκαθεν θεωρήθηκαν ως προέκταση της προσωπικής ελευθερίας και του άσυλου της κατοικίας (γεγονός που εξηγεί και την έλλειψη νομοθετικού ορισμού). Μια συνάθροιση για να είναι ιδιωτική δεν είναι απαραίτητο να πραγματοποιείται σε ιδιωτικό χώρο (μπορεί να υπάρξει ιδιωτική συνάθροιση σε δημόσιο χώρο, ακόμη και στην ύπαιθρο)⁵⁹. αρκεί ο χώρος να είναι περικλειστος και να παραμένει κατά τη διάρκεια της συνάθροισης αποκλεισμένος, ώστε να μη μπορεί να εισέλθει ο καθένας. Ο χώρος μάλιστα αυτός απαιτείται να έχει είσοδο και έξοδο, ώστε να ελέγχεται η προσέλευση των μελών της συνάθροισης. Δεν αναιρεί το χαρακτήρα του χώρου ως κλειστού, το αν τα εμπόδια που τον καθιστούν τέτοιο είναι φυσικά ή τεχνητά και μάλιστα αν πρόκειται για τοίχο ή άλλο είδος περιφράξης, π.χ. σκηνή από ύφασμα, ούτε αν ο χώρος είναι στεγασμένος ή μή, π.χ. γήπεδο ποδοσφαίρου, ούτε η χωρητικότητά του. Ο περικλειστος, επομένως, χώρος δημιουργεί μαχητό τεκμήριο υπέρ του χαρακτηρισμού της συνάθροισης ως ιδιωτικής, το οποίο μπορεί να ανατρέψει μόνο ενδεχόμενη ελεύθερη προσέλευση των συναθροισμένων. Επιπλέον, η παρουσία δημοσιογράφων που έχουν κληθεί και η δημοσίευση στον τύπο αποφάσεων που πάρθηκαν σε ιδιωτική συνάθροιση δεν τη μετατρέπει σε δημόσια⁶⁰.

Σύμφωνη με τα παραπάνω είναι και η υπ' αριθμόν 696/1955 απόφαση της ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία δέχθηκε ως ιδιωτικές τις συναθροίσεις « εις ας προσέρχονται ωρισμένα πρόσωπα κληθέντα ατομικώς ή φέροντα ωρισμένην ιδιότητα »⁶¹.

Η διάκριση της συνάθροισης σε ιδιωτική έχει σημασία για την αποφυγή καταχρηστικής εφαρμογής εκ μέρους των αρχών ρυθμιστικών κανόνων του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και επιβολής περιορισμών σε βάρος της προσωπικής ελευθερίας⁶².

β) Δημόσιες Συναθροίσεις

Δημόσιες συναθροίσεις είναι οι πραγματοποιούμενες σε χώρο δημόσιο, δηλαδή σε χώρο προσιτό στο κοινό. Ο χώρος ακόμη και αν κατά τον προορισμό του εξυπηρετεί ιδιωτικό σκοπό (για παράδειγμα ιδιωτική αίθουσα) μετατρέπεται σε δημόσιο λόγω της ελεύθερης πρόσβασης. Οι δημόσιες συναθροίσεις είναι ανοικτές και μπορεί να

58. Βλ. Γεωργόπουλος Κ.Λ., ό.π., σελ.580

59. Βλ. Μπακόπουλος Γ., ό.π., σελ.112

60. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.103

61. Βλ. ΣτΕ 696/1955, Ολ., ΝοΒ 1955, σελ.964 επ.

62. Βλ. Πιτσογιάννης Παν. Ι., Συναθροίσεις-Συγκεντρώσεις, 1987, σελ.42-43

προσέλθει και να συμμετάσχει ο καθένας, έστω υπό προϋποθέσεις στις οποίες μπορεί καταρχήν να ανταποκριθεί ο καθένας, όπως ιδίως η καταβολή εισιτηρίου ή κάποιας μορφής οικονομικής ενίσχυσης π.χ. προς τους διοργανωτές⁶³. Ο δημόσιος χαρακτήρας της συνάθροισης δεν αναιρείται από την ύπαρξη προσωπικού δεσμού μεταξύ του διοργανωτή και των συναθροισμένων· δεν εξαρτάται από το αν οι συναθροισμένοι συμμετείχαν τυχαία ή για λόγους φιλίας.

Καθώς η δημόσια συνάθροιση παρουσιάζει έντονο ενδιαφέρον για τη δημόσια τάξη, συναντούμε τον ορισμό της τόσο στο Ν.Δ.794/1971 όσο και στους εκάστοτε αστυνομικούς κανονισμούς. Κατά το άρθρο 1 παρ.2 του Ν.Δ. 794/1971: «Ως δημόσια συνάθροιση, κατά την έννοια του παρόντος, θεωρείται η εκ των προτέρων διοργανούμενη και εις την από κοινού εκδήλωσιν του φρονήματος ή της γνώμης των μετεχόντων, ή εις την παρακολούθησιν διαλέξεων ή εις την προβολήν κοινών αυτών αιτημάτων». Κατά το άρθρο 294 παρ.4 του Κανονισμού Υπηρεσίας Χωροφυλακής του 1958: «δημόσιαι είναι αι συναθροίσεις εις τας οποίας πας τις δύναται να προσέλθη ή εις τας οποίας καλούνται όπως προσέλθωσιν ωρισμένοι κατηγορίαί προσώπων, χωρίς να καθορίζονται ατομικάί προσκλήσεις».

β1) Δημόσια συνάθροιση σε κλειστό χώρο

Το κρίσιμο στοιχείο εδώ είναι το περιτοιχισμένο ή μη του χώρου διεξαγωγής της συνάθροισης. Δημόσιες κλειστές συναθροίσεις είναι εκείνες που πραγματοποιούνται, σε δημόσιους κλειστούς χώρους. Πρόκειται δηλαδή για χώρους κλειστούς μεν, στους οποίους όμως η πρόσβαση είναι δυνατή στον οποιονδήποτε, έστω και με την επίδειξη πρόσκλησης ή την πληρωμή εισιτηρίου⁶⁴. Κλειστός θεωρείται ο χώρος που είναι περιτοιχισμένος-περίκλειστος και η πρόσβαση εκεί είναι δυνατή μόνο από συγκεκριμένη είσοδο ή εισόδους, ώστε να διευκολύνεται ο έλεγχος από τους διοργανωτές⁶⁵. Για την οριοθέτηση του περίκλειστου χώρου δεν είναι απολύτως απαραίτητη η ύπαρξη τοίχου. Αρκεί διάζωμα, πρόχειρο διαχωριστικό ή οποιοδήποτε τεχνητό ή φυσικό εμπόδιο (π.χ. λίμνη, τάφος) για τις ανάγκες της συνάθροισης. Δημόσιοι κλειστοί χώροι είναι καταρχήν αυτοί που προορίζονται για δημόσια χρήση (π.χ. αίθουσα χορού).

Η διάταξη 5 παρ. 3 του Ν.Δ.794/1971 θεωρείται αντισυνταγματική, καθώς απαιτεί την παρουσία περιορισμένου αριθμού ατόμων και ορίζει : «Επιφυλασσόμενης της διατάξεως της παραγράφου 9 του επόμενου άρθρου ως δημόσια συνάθροιση εν κλειστώ χώρω λογίζεται δια την εφαρμογήν του παρόντος και η πραγματοποιούμενη εις ασκεπήν χώρον, εφόσον ούτος είναι πανταχόθεν μονίμως περιφραγμένος εις ύψος δύο τουλάχιστον μέτρων και κατά την διάρκειαν της συναθροίσεως είναι προσίτος μόνον εξ εισόδων εκ των προτέρων καθωρισμένων». Κατά το άρθρ.6 παρ. 9 του Ν.Δ.794/1971, δημόσια συνάθροιση που πραγματοποιείται σε περιφραγμένο ασκέπαστο χώρο λογίζεται ότι είναι υπαίθρια, αν αυτός ο χώρος μπορεί να περιλάβει περισσότερα από 10.000 άτομα⁶⁶. Ως αντίθετο στο άρθρ.11 παρ. 1 του Συντάγματος ελέγχεται και το άρθρ. 5 παρ. 2 του Ν.Δ. 794/1971, το οποίο απαγορεύει την τοποθέτηση εξωτερικών μεγαφώνων σε δημόσιες κλειστές συναθροίσεις, ενώ δε βρίσκει έρεισμα στην παράγραφο 2 του ίδιου συνταγματικού άρθρου. Η ύπαρξη μεγαφώνων ή τηλεοπτικών οθονών δε θα έπρεπε να μετατρέπει τη συνάθροιση σε υπαίθρια. Υπαίθρια είναι μόνο η τυχόν συνάθροιση όσων παρακολουθούν στο εξωτερικό αυτά που συμβαίνουν στο εσωτερικό.

β2) Δημόσια υπαίθρια συνάθροιση

Υπαίθρια είναι η συνάθροιση που πραγματοποιείται σε χώρο μη περίκλειστο και προσίτο στον καθένα, ανεξάρτητα από το αν είναι δημόσιος ή ιδιωτικός, στεγασμένος ή μή. Η πρόσβαση στις συναθροίσεις αυτές είναι δυνατή για τον καθένα και από περισσότερες μή ελεγχόμενες κατευθύνσεις. Υπαίθριος χώρος θεωρείται τόσο εκείνος

63.Βλ.Χρυσόγονος Κ.Χ., ό.π., σελ.452

64.Βλ.Δημητρόπουλος Α.Γ., ό.π., σελ. 252-253

65.Βλ.Χρυσόγονος Κ.Χ., ό.π.,σελ.452-453

66.Βλ.Γεωργόπουλος Κ.Λ., ό.π., σελ.580

που δεν περιστοιχίζεται από φυσικά ή τεχνητά εμπόδια, όσο και εκείνος που αν και περιβάλλεται από εμπόδια, σε κάποιο σημείο του μπορεί να εισέλθει κάποιος χωρίς να παρεμποδίζεται. Συνάθροιση, συνεπώς, που σε στεγασμένο αλλά μη περιτειχισμένο χώρο (για παράδειγμα σε στοά που επικοινωνεί με υπαίθριο χώρο) διατηρεί τον υπαίθριο χαρακτήρα της⁶⁷. Σύμφωνα με αυτή την άποψη είναι και ο ορισμός του Κανονισμού Υπηρεσίας Χωροφυλακής του 1958 στο άρθρ. 294 παρ. 5 : « Δημόσια εν υπαίθρω συνάθροιση υπάρχει οσάκις αυτή λαμβάνει χώραν εις ανοικτόν, μη περιτειχισμένον, χώρον ». Επομένως, η διάταξη του άρθρ. 6 παρ. 9 του Ν.Δ. 794/1971 που θεωρεί ως κριτήριο αυτής της κατηγορίας τον ασκεπή χώρο, έστω και αν ο τελευταίος είναι μόνιμα περιφραγμένος, κρίνεται αντισυνταγματική.

Το ζήτημα ποιο πρέπει να είναι το υλικό του περιτειχίσματος είναι πραγματικό και λύνεται κατά περίπτωση. Με το θέμα αυτό ασχολήθηκε και η υπ' αριθμόν 337/1978 Γνωμοδότηση της Ολομέλειας του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους⁶⁸.

Η κλειστή και η υπαίθρια συνάθροιση έχουν την ελεύθερη πρόσβαση σε όλους ως κοινό γνώρισμα. Η διαφορά τους είναι ότι στην πρώτη η προσέλευση δεν εμποδίζεται από τον ανθρώπινο παράγοντα (δηλαδή τους διοργανωτές) και πραγματοποιείται από συγκεκριμένες εισόδους. Αντίθετα στη δεύτερη η προσέλευση δεν εμποδίζεται από φυσικά εμπόδια και πραγματοποιείται από κάθε κατεύθυνση.

β3) Κινητή συνάθροιση

Ειδική μορφή υπαίθριων συναθροίσεων αποτελούν οι κινητές συναθροίσεις (παρελάσεις, πομπές, διαδηλώσεις, κλπ.), στις οποίες οι συμμετέχοντες κινούνται στους δημόσιους δρόμους, διατυπώνοντας με λόγια ή με επιγραφές και παραστάσεις που φέρουν τα αιτήματά τους, τις απόψεις τους. Δεν αποκλείεται, εξάλλου, μια ακίνητη υπαίθρια συνάθροιση να μεταβληθεί σε κινητή (όταν οι συναθροισμένοι αποφασίσουν να σχηματίσουν διαδήλωση), και αντίθετα κινητή να εξελιχθεί σε ακίνητη αν π.χ. οι διαδηλωτές σταθμεύσουν σε υπαίθριο χώρο για να ακούσουν ομιλητές⁶⁹. Στις κινητές συναθροίσεις το συγκεντρωμένο πλήθος χρησιμοποιεί το δημόσιο δρόμο για να εκφράσει επιδεικτικότερα τη θέλησή του. Με αυτό τον τρόπο εκδηλώνεται η συμμετοχική, ενεργητική, πολιτική φύση του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι», αφού είναι φανερό ότι η ελευθερία της ομαδικής πνευματικής κίνησης λειτουργεί στην περίπτωση αυτή σαν αποφασιστικός παράγοντας επηρεασμού και άσκησης πίεσης στα πολιτικά κέντρα αποφάσεων⁷⁰.

Το Ν.Δ. 794/1971 αναφέρεται στις πορείες δίνοντας και τον ορισμό τους. Κατά το άρθρ. 6 παρ. 7 ως πορείες χαρακτηρίζονται οι κινούμενες δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις. Σε αντίθεση με τις διαδηλώσεις, οι πορείες προϋποθέτουν πάντα κίνηση. Είναι αδιάφορος ο τόπος και η ταχύτητα της μετακίνησης, καθώς και το μέσο αυτής. Η πορεία μπορεί να μετακινείται με τα πόδια, με ζώα ή με μεταφορικό μέσο ξηράς ή θάλασσας. Έτσι, η διάταξη του άρθρ. 6 παρ. 7 του Ν.Δ. 794/71, σύμφωνα με την οποία « Επί κινουμένων δημοσίων εν υπαίθρω συναθροίσεων (πορειών) αι ομιλίες δέον να γίνονται εις την αφετηρίαν ή εις το τέρμα αυτών, απαγορευμένης οιασδήποτε στάσεως ή ομιλίας κατά την διάρκειαν της πορείας. Αι κινούμεναι δημόσιαι συναθροίσεις πραγματοποιούνται μόνον πεζή», είναι αντισυνταγματική⁷¹.

Επίσης, οι θρησκευτικές λιτανείες, κηδείες, περιφορές εικόνων κλπ. Στους δρόμους θεωρούνται πράξεις λατρείας και όχι συναθροίσεις.

γ) Διακρίσεις συναθροίσεων από άποψη σκοπού

Από άποψη σκοπού οι συναθροίσεις διακρίνονται σε:
αθλητικές

67. Έτσι η απόφαση 1693/1963 της Ολομέλειας του ΣτΕ και το άρθρ. 294 παρ. 5 του Κανονισμού Υπηρεσίας Χωροφυλακής 1958, διαφορετικά το Ν.Δ. 794/71

68. Βλ. αυτήν εις Νομικόν Δελτίον, 1978, σελ.46 επ.

69. Βλ. Γεωργόπουλος Κ.Λ., ό.π., σελ.580

70. Βλ. Μπακοπούλου Γ., ό.π., σελ.127

71. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.109

επαγγελματικές
εργατικές
θρησκευτικές
πολιτικές
συναυλίες
φοιτητικές κλπ.

δ) Διακρίσεις συναθροίσεων από άποψη δημόσιας τάξης

Από άποψη δημόσιας τάξης οι συναθροίσεις διακρίνονται σε:

Ήσυχες: εκείνες που δεν αποβλέπουν σε επαναστατικούς ή εγκληματικούς σκοπούς, δηλαδή οι ειρηνικές συναθροίσεις.

Ταραχώδεις: εκείνες που αποβλέπουν σε επαναστατικούς ή άλλους εγκληματικούς σκοπούς.

Άοπλες: αυτές που πραγματοποιούνται χωρίς τη χρήση όπλων, όπως αυτά ορίζονται από τους ισχύοντες Ειδικούς Ποινικούς νόμους.

Ένοπλες: εκείνες στις οποίες μεγάλο μέρος των συναθροισμένων φέρει όπλα, ή άλλα μέσα τα οποία δύνανται να χρησιμοποιηθούν σαν όπλα.

Νόμιμες: αυτές που γίνονται σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους νόμους του Κράτους.

Παράνομες: εκείνες που γίνονται παρά το Σύνταγμα και τους νόμους του Κράτους, καθώς και κάθε νόμιμη συνάθροιση, από τη στιγμή που θα προκληθούν σε αυτή ταραχές ή θα επέλθει διασάλευση της τάξης.

Η. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΩΝ

α) Συνταγματικοί περιορισμοί

α1) Περιορισμοί που αναφέρονται στους φορείς

Έχει ήδη επισημανθεί ότι το δικαίωμα των συναθροίσεων κατοχυρώνεται ρητά μόνο υπέρ των Ελλήνων. Αντίθετα, το δικαίωμα αναγνωρίζεται μεν από την Ε.Σ.Δ.Α. για τους αλλοδαπούς, περιορίζεται δε αυστηρά (όπως αναλύσαμε στο κεφ.2). Ειδικοί περιορισμοί που προαναφέρθηκαν ισχύουν και για κατηγορίες πολιτών που τελούν υπό ειδική σχέση εξουσίασης. Παράδειγμα αποτελούν οι στρατιωτικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι δικαστικοί, αλλά και οι φυλακισμένοι (αφού η συμμετοχή στην συνάθροιση έχει ως λογική προϋπόθεση την προσωπική ελευθερία *stricto sensu*, την οποία οι φυλακισμένοι στερούνται, εκτός βέβαια αν τελούν σε άδεια).

α2) Περιορισμοί καθιερωμένοι από τη διάταξη του άρθρου 5 παρ.1 του Συντάγματος

Το άρθρο 5 του Συντάγματος στην πρώτη του παράγραφο θέτει το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, υπό τη ρητή επιφύλαξη «των δικαιωμάτων των άλλων», «του Συντάγματος», και «των χρηστών ηθών». Τίθεται ζήτημα κατά πόσο αυτοί οι περιορισμοί της ελευθερίας ανάπτυξης προσωπικότητας ισχύουν και για τα άλλα ατομικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα της συνάθροισης. Τα άλλα δικαιώματα δεν υπόκεινται κατ' ευθείαν στην επιφύλαξη του άρθρου 5 παρ.1 του Συντάγματος, αλλά με αυτή τη διάταξη διακηρύσσεται ότι κανένα επιμέρους ατομικό δικαίωμα, δεν είναι χωρίς περιορισμό. Η ελευθερία επιδέχεται πάντοτε εκείνους τους περιορισμούς, χωρίς τους οποίους δε θα μπορούσε να υπάρξει καμία ελευθερία⁷². Με αυτόν τον τρόπο διαχέεται η εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος στις υπόλοιπες συνταγματικές διατάξεις (συνάγεται δηλαδή ερμηνευτικός κανόνας).

Ζήτημα τίθεται κυρίως για τον έναν από τους τρεις περιορισμούς: τα χρηστά ήθη. Οι άλλοι δύο περιορισμοί είναι αυτονόητοι. Τα δικαιώματα κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα, άρα πρέπει να λειτουργούν στα πλαίσια που το ίδιο το Σύνταγμα θέτει. Το ίδιο αυτονόητος είναι ο περιορισμός «των δικαιωμάτων των άλλων», εφόσον πρόκειται για συνταγματικά δικαιώματα (ιδιωτικά, δημόσια, προσδοκίας) άλλων (φυσικών προσώπων αλλά και ομάδων ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου και ορισμένων Ν.Π.Δ.Δ.⁷³). Αντίθετα τίθεται ζήτημα για «τα χρηστά ήθη», καθώς το δικαίωμα της συνάθροισης δεν κατοχυρώνεται υπ' αυτόν τον περιορισμό. Θεωρείται ορθή η άποψη του Α. Ράικου, ότι ο περιορισμός των χρηστών ηθών δεν αναφέρεται στα άλλα ατομικά δικαιώματα. Η διάταξη του άρθρου 11 του Συντάγματος είναι ειδική σε αντίθεση με τη διάταξη του άρθρου 5 παρ.1 του Συντάγματος η οποία είναι γενική. Αν γίνει δεκτή η αντίθετη άποψη τότε σχετικοποιείται το δικαίωμα της συνάθροισης κάτι το οποίο δεν επιθυμούσε ο συντακτικός νομοθέτης, γι' αυτό και δεν το κατοχύρωσε υπό τη γενική επιφύλαξη του νόμου. Από την άλλη πλευρά όπου ο νομοθέτης ήθελε να κατοχυρώσει ένα ατομικό δικαίωμα και υπό την επιφύλαξη «των χρηστών ηθών», το έπραξε με ρητή διάταξη όπως στο άρθρο 13 παρ.2 εδ. β' κατά την οποία «η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη»⁷⁴.

α3) Περιορισμοί που προκύπτουν από το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος.

Σύμφωνα με τη διάταξη του προαναφερθέντος άρθρου δεν επιτρέπεται η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος. Η άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων δε θα πρέπει να υπερβαίνει τα όρια και να γίνεται μέσω αξιόποινων πράξεων⁷⁵. Σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες παραγράφους του ίδιου άρθρου το Σύνταγμα εμφανίζεται να αντιτάσσει στην παλαιά φιλελεύθερη αντίληψη της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων απέναντι του κράτους, τη «λειτουργική» εκδοχή ότι αυτά, επειδή ακριβώς επιτελούν λειτουργήματα στο

72. Βλ. Παντελής Α.Μ., Ζητήματα Συνταγματικών Επιφυλάξεων, 1984, σελ.133

73. Βλ. Μάνεσης Α., Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικές Ελευθερίες, 1978, σελ.46

74. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.112

75. Βλ. Παντελής Α.Μ., ό.π., σελ.192

πλαίσιο του κρατούντος πολιτικού συστήματος, χρειάζονται προστασία απέναντι ιδίως των φορέων τους, που ενδέχεται να μη τα ασκήσουν σωστά, δηλαδή να τα ασκήσουν καταχρηστικά σε βάρος του «κοινωνικού συνόλου». Με άλλες λέξεις παρέχεται η εντύπωση ότι με το άρθρο 25 καθιερώνεται, αντί για την ατομιστική, η κοινωνικά δεσμευμένη, (από το χρέος της «κοινωνικής αλληλεγγύης»), άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων⁷⁶.

α4) Περιορισμός που προκύπτει από το άρθρο 11 του Συντάγματος – Η παρουσία της Αστυνομίας.

Το άρθρ. 11 του Συντάγματος επιτρέπει την παρουσία της αστυνομίας μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις. Κατά αντιδιαστολή δεν επιτρέπεται η παρουσία της αστυνομίας στις ιδιωτικές συναθροίσεις και στις δημόσιες που πραγματοποιούνται σε κλειστό χώρο. Ειδικά για τις ιδιωτικές συναθροίσεις συντρέχει και η προστασία του ασύλου της κατοικίας (άρθρ. 9 παρ.1 του Συντάγματος).

Την παρουσία της αστυνομίας στις δημόσιες συναθροίσεις προβλέπει και το άρθρ. 4 παρ.1 του Ν.Δ. 794/1971 «Εις τας κατά την έννοιαν του παρόντος δημοσίας συναθροίσεις δύναται πάντοτε να παρίσταται η Αστυνομία. Τα προς τούτο ορισθέντα αστυνομικά όργανα δέον, όπως μη μετέχουν ενεργώς της συναθροίσεως, απέχοντα οιαδήποτε ενεργείας ή εκδηλώσεως, δικαιούνται δε να παρέμβουν μόνον προς καταστολήν διαπιστωθείσης τυχόν υπ' αυτών παραβάσεως των κειμένων νόμων ή κατόπιν δεδικαιολογημένης αιτήσεως του προέδρου της συναθροίσεως» Η διάταξη όσον αφορά τις δημόσιες συναθροίσεις σε κλειστό χώρο, είναι αντισυνταγματική. Αντίθετα η ρύθμιση αυτή είναι σύμφωνη με τη διάταξη του άρθρου 18 παρ.2 εδ. α' του Δικτατορικού Συντάγματος του 1968. Οι διατάξεις, λοιπόν, του άρθρου 4 εφαρμόζονται στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις στις οποίες το δικαίωμα παρουσίας της αστυνομίας είναι αναμφισβήτητο και έχει ως σκοπό την προστασία της συνάθροισης από κάθε διατάραξη τρίτων πολιτών ή κρατικών οργάνων⁷⁷.

Η επιτρεπτή, καταρχήν, παρουσία της αστυνομίας στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις, πρέπει να εναρμονίζεται ως προς τις αρχές της αναλογικότητας και του σεβασμού του πυρήνα του δικαιώματος. Η αστυνομική παρουσία οφείλει να είναι διακριτική και ανάλογη με τον αριθμό των συναθροισμένων, έτσι ώστε να προσφέρεται για τη διασφάλιση της ομαλής εξέλιξης της συνάθροισης και όχι για τον εκφοβισμό των συναθροισμένων. Περαιτέρω είναι τουλάχιστον αμφίβολη η συνταγματικότητα της φωτογράφισης ή καταγραφής σε video από την αστυνομία των συναθροισμένων και εξακρίβωση και καταγραφή στη συνέχεια των στοιχείων ταυτότητάς τους και πολύ περισσότερο η φύλαξη των στοιχείων αυτών⁷⁸.

α5) Αναστολή του δικαιώματος

Το δικαίωμα της συνάθροισης ανήκει στα ατομικά εκείνα δικαιώματα που αναστέλλονται στην περίπτωση κήρυξης της Χώρας σε «κατάσταση πολιορκίας» βάσει της διάταξης του άρθρου 48 παρ.1 του Συντάγματος⁷⁹. Στις περιπτώσεις αυτές εφαρμόζεται ο Ν. 56/1977 «περί καταστάσεως πολιορκίας», κατά τον οποίο η στρατιωτική αρχή έχει το δικαίωμα να απαγορεύει και να διαλύει οποιαδήποτε συνάθροιση χωρίς την τήρηση των εγγυήσεων του άρθρ.11 του Συντάγματος⁸⁰.

Ανάλογη διάταξη περιλαμβάνει και το άρθρο 15 παρ.1 της Ε.Σ.Δ.Α. Η διάταξη αυτή κατοχυρώνει ρητά την αρχή της αναλογίας μεταξύ των λαμβανομένων μέτρων και της κατάστασης, στην αντιμετώπιση της οποίας αποβλέπουν. Η αρχή αυτή, κατά ορθότερη γνώμη, ισχύει συμπληρωματικά κατά την εφαρμογή του άρθρου 48 του Συντάγματος⁸¹. Η αναστολή λοιπόν του άρθρου 11 του Συντάγματος θα πρέπει να είναι απολύτως επιβεβλημένη λόγω πραγματικών συνθηκών.

76. Βλ. Μάνεσης Α., ό.π., σελ.84

77. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.119

78. Βλ. Χρυσόγονος Κ.Χ., ό.π., σελ.454

79. Βλ. άρθρο 48 παρ.1 του Συντάγματος

80. Πρβλ και Μον. Πλημ. Αθηνών 13005/1976 ΝοΒ 24(1976) σ.819

81. Βλ. Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.121

β) Οι νομοθετικοί περιορισμοί

Το άρθρ. 11 παρ.2 εδ. β' του Συντάγματος θέτει υπό την ειδική επιφύλαξη του νόμου το δικαίωμα της δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης για τις περιπτώσεις: α) σοβαρού κινδύνου για τη δημόσια ασφάλεια και β) σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής. Αντίθετα δεν υπάγεται στην επιφύλαξη το δικαίωμα της συνάθροισης σε κλειστό χώρο, η οποία έτσι εξομοιώνεται με την ιδιωτική συνάθροιση. Τίθεται ζήτημα αν παρόλα αυτά είναι θεμιτός ένας νομοθετικός περιορισμός του δικαιώματος. Υποστηρίζεται όμως ότι: «από τη μη αναγραφή της επιφυλάξεως του νόμου στην προστατεύουσα το ατομικό δικαίωμα διάταξη πρέπει καταρχήν να συναχθεί, ότι αυτό κατοχυρώνεται απόλυτα απέναντι του κοινού νομοθέτη»⁸². Η μη υπαγωγή του δικαιώματος της συνάθροισης σε κλειστό χώρο σε ρητή επιφύλαξη αποδεικνύει τη βούληση του συνταγματικού νομοθέτη να κατοχυρώσει απόλυτα το εν λόγω δικαίωμα απέναντι στον κοινό νομοθέτη. Κατά τον Α. Ράικο όριο των ανεπιφύλακτων ατομικών δικαιωμάτων είναι μόνο το Σύνταγμα. Ο κοινός νομοθέτης επομένως μπορεί μόνο να διαπιστώνει τους περιορισμούς εκείνους οι οποίοι προβλέπονται ρητά ή σιωπηρά από τις επιμέρους συνταγματικές διατάξεις, δηλαδή να καθορίζει τους ενυπάρχοντες ή συμφυείς περιορισμούς των προστατευόμενων ατομικών δικαιωμάτων για τους οποίους δεν απαιτείται η επιφύλαξη του νόμου⁸³.

Βέβαια, και στην περίπτωση της δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης δεν επιτρέπεται στον κοινό νομοθέτη να περιορίσει ανεξέλεγκτα το αντίστοιχο δικαίωμα. Οι περιορισμοί δεν θα πρέπει να υπερβούν το αναγκαίο μέτρο (αρχή της αναλογίας). Επιπλέον, είναι ανεπίτρεπτη η προσβολή του πυρήνα του δικαιώματος, δηλαδή των ιδιοτήτων εκείνων που συνιστούν τη φύση και την ουσία του. Οι περιορισμοί θα πρέπει να είναι ανάλογοι με τον ειδικό σκοπό του δικαιώματος «του συνέρχεσθαι» που είναι η άμυνα ή προαγωγή κοινού συμφέροντος ή κοινών ιδεών και η δυνατότητα κινητοποίησης του πληθυσμού ή επηρεασμού της κοινής γνώμης.

β1) Η έννοια της « δημόσιας ασφάλειας»

Ο περιορισμός αυτός υπήρχε σε όλα τα αντίστοιχα άρθρα των προηγούμενων Συνταγμάτων και επομένως το περιεχόμενό του θεωρείται γνωστό, κυρίως όπως αυτός έχει διαμορφωθεί στο αστυνομικό δίκαιο. Η δημόσια ασφάλεια δεν ταυτίζεται με την ασφάλεια της εκάστοτε κυβέρνησης ενώ, ως όρος διαφέρει από τον όρο «εθνική ασφάλεια» και είναι μάλλον στενότερος από τον όρο «δημόσια τάξη». Δημόσια ασφάλεια σημαίνει καταρχήν προστασία από τον κίνδυνο προσβολής της ασφάλειας προσώπων, δηλαδή της ζωής τους, της σωματικής ακεραιότητας και υγείας τους. Ο ορισμός αυτός κρίνεται ελλιπής. Περιλαμβάνει μόνον την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία αποτελεί βέβαια αναμφισβήτητο στοιχείο της δημόσιας ασφάλειας, όταν γίνεται προς το συμφέρον της ολότητας, αλλά όχι και το μόνο. Η έννοια της δημόσιας ασφάλειας περιλαμβάνει, εκτός από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και την προστασία των βασικών κοινωνικών αγαθών και ειδικότερα την ακεραιότητα της έννομης τάξης, την ύπαρξη του Κράτους και των θεσμών του, την ικανότητα λειτουργίας τους και την προστασία της συνταγματικής τάξης και κυρίως του ελεύθερου και δημοκρατικού πολιτεύματος. Αντίθετα, ο όρος «δημόσια τάξη» περιλαμβάνει τη δημόσια ασφάλεια και τη συνεχή και αδιάταρακτη λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών⁸⁴. Το περιεχόμενο αυτό των όρων επιβεβαιώνεται και από το Ν.1481/1984 «περί οργανισμού Υπουργείου Δημόσιας Τάξης» καθώς και από την απόφαση 957/1978 της Ολ. του Σ.τ.Ε.

β2) Η έννοια «της σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής»

Ο περιορισμός αυτός είναι νέος, καθότι εισήχθη για πρώτη φορά στο σύνταγμα του 1975 με στόχο να αντικαταστήσει τον δικτατορικής καταγωγής, όρο «δημόσια τάξη». Η έννοια του περιορισμού είναι στενότερη από την έννοια του όρου «δημόσια τάξη»

82.Αυτός ήταν ο λόγος απόλειψης της επιφυλάξης του νόμου που υπήρχε στο άρθρ.10 παρ.1 του αρχικού Κυβερνητικού σχεδίου Συντάγματος.

83.Βλ.Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.121 -122

84.Βλ.Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.124

(σύμφωνη και η απόφαση 957/1978 της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε.). Ο εν λόγω περιορισμός αναφέρεται κυρίως στην παρακώλυση των συγκοινωνιών και της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών που δε μετέχουν στη συνάθροιση, η οποία έχει σαν αποτέλεσμα σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής της χώρας. Σημασία στην προκειμένη περίπτωση έχει ο αριθμός των ενοχλούμενων πολιτών σε σχέση με τον αριθμό των συναθροισμένων, η σκοπιμότητα της παρακώλυσης, ο αριθμός των ρευμάτων κυκλοφορίας που είναι κατειλημμένα, ο χρόνος, η διάρκεια, η συχνότητα πραγματοποίησης συναθροίσεων κ.λ.π. Είναι προφανές ότι η εφαρμογή της αρχής της αναλογίας μεταξύ του περιορισμού των ατομικών αυτών δικαιωμάτων και του επιδιωκόμενου σκοπού (της πραγματοποίησης των συναθροίσεων) είναι στην προκειμένη περίπτωση επιβεβλημένη για να αποφευχθεί η αυθαιρεσία των κρατικών οργάνων⁸⁵. Βέβαια, το Ν.Δ.794/1971 δεν αναφέρεται ρητά «στον περιορισμό της σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής» αλλά μόνο στη «δημόσια ασφάλεια».

γ) Οι ισχύοντες νομοθετικοί περιορισμοί

γ1) Οι περιορισμοί του δικαιώματος της συνάθροισης σε κλειστό χώρο

Το Ν.Δ.794/1971 προβλέπει περιορισμούς για τις δημόσιες σε κλειστό χώρο συναθροίσεις, καθώς εκδόθηκε υπό το δικτατορικό συνταγματικό κείμενο του 1967, το οποίο κατοχύρωνε το αντίστοιχο δικαίωμα υπό τη γενική επιφύλαξη νόμου (άρθρ.18 παρ.1), επέτρεπε την παρουσία της αστυνομίας στις δημόσιες συναθροίσεις και επέβαλε τη γνωστοποίησή τους στην αστυνομική αρχή (άρθρ.18 παρ.2, εδ.α' και β'). Από την άλλη πλευρά στο ισχύον Σύνταγμα η συνάθροιση σε κλειστό χώρο εξομοιώνεται με την ιδιωτική συνάθροιση, οπότε οι αντίστοιχες διατάξεις (άρθρ.5 παρ.1-2) του Ν.Δ.794/71 κρίνονται αντισυνταγματικές.

γ2) Οι περιορισμοί του δικαιώματος της δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης

Οι περιορισμοί αυτοί αναφέρονται στην : **1) οργάνωση, 2) γνωστοποίηση, 3) απαγόρευση, 4) πραγματοποίηση, 5) διάλυση, 6) ποινική ευθύνη διοργανωτών και ομιλητών, διαταρασσόντων, οπλοφορούντων και προσώπων ξένων προς αυτές.**

γ2.1) οργάνωση

Σχετικές με την οργάνωση δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης είναι οι διατάξεις του άρθρ. 3 παρ.1-2, οι οποίες και κρίνονται αντισυνταγματικές καθώς δε βρίσκουν έρεισμα στο Σύνταγμα. Οι διατάξεις αυτές αναφέρονται στον καθορισμό προέδρου και οργανωτικής επιτροπής των δημόσιων συναθροίσεων. Όντως κάθε συνάθροιση οφείλει να έχει πρόεδρο ή προεδρείο, αυτό όμως, σύμφωνα με το Σύνταγμα αφήνεται στην απόλυτη επιλογή των συναθροισμένων και όχι του κοινού νομοθέτη.

γ2.2) γνωστοποίηση

Το άρθρο 11 παρ. 2 του Συντάγματος προβλέπει έμμεσα (και όχι ρητά) την υποχρέωση προηγούμενης γνωστοποίησης δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης, καθιερώνοντας τη δυνατότητα της αστυνομίας να παρίσταται σε αυτές ή και να τις απαγορεύει (για τους αναφερόμενους στο εδάφιο β' λόγους). Σύμφωνα με αυτή την άποψη είναι και οι αποφάσεις 1693/1963 της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε. και 494/1966 του Αρείου Πάγου⁸⁶. Την προηγούμενη γνωστοποίηση καθιερώνει το Ν.Δ.794/1971 στο άρθρ. 3 παρ. 4-5 που ορίζει τα εξής: «4. Ο πρόεδρος της δημόσιας συναθροίσεως υποχρεούται να γνωστοποιήσει εγγράφως ταύτην εις την αστυνομικήν αρχήν του τόπου, εν τω οποίω η συνάθροισις μέλλει να πραγματοποιηθεί, τεσσαράκοντα οκτώ τουλάχιστον ώρας προ της ώρας πραγματοποιήσεώς της. 5. Η έγγραφος γνωστοποίησης της δημόσιας συναθροίσεως επιδίδεται εις την αρμόδιαν αστυνομικήν αρχήν επί αποδείξει βεβαιούση την ημερομηνίαν και ώραν επιδόσεως και δέον να περιλαμβάνη: α) Το ονοματεπώνυμον και την διεύθυνσιν του προέδρου της συναθροίσεως και πάντων των κατά την παράγραφο 3 υπευθύνων προσώπων. β) Την

85.Βλ.Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.126-127

86.Βλ. αυτές σε ΝοΒ.11(1963), σελ.1091 και Ποινικά Χρονικά, ΙΖ(1971), σελ.149επ.

ημερομηνίαν και ώρα της συναθροίσεως. γ) Τον ακριβή τόπον, εις όν η συνάθροισις μέλλει να πραγματοποιηθή ή εν περιπτώσει κινουμένης συναθροίσεως (πορείας) την αφητηρίαν, το τέρμα και την διαδρομήν, την οποίαν αυτή θα ακολουθήση, και δ) Τον ειδικόν σκοπόν της συναθροίσεως». Οι παραπάνω διατάξεις είναι συνταγματικές, με μόνη εξαίρεση το χρονικό περιθώριο των σαράντα οκτώ ωρών που κατάγεται από το άρθρ. 18 παρ. 2 εδ. β' του δικτατορικού συνταγματικού κειμένου του 1968. Η γνωστοποίηση πρέπει να μπορεί να γίνει σε εύλογο χρονικό διάστημα (όχι απαραίτητα πριν από 48 ώρες).

Η έλλειψη προηγούμενης γνωστοποίησης δεν αίρει τον ειρηνικό χαρακτήρα της συνάθροισης και δεν οδηγεί αναγκαστικά στην απαγόρευση ή διάλυση της συνάθροισης, παρά μόνο στην ποινική ευθύνη των υπευθύνων. Το αντίθετο θα εξομοίωνε τη γνωστοποίηση με αίτηση για άδεια, γεγονός συνταγματικά ανεπίτρεπτο. Κατά αυτόν τον τρόπο δε τίγεται η συνταγματική προστασία των αυθόρμητων συναθροίσεων. Σύμφωνη με τα παραπάνω είναι και η απόφαση 13005/1976 του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών⁸⁷.

γ2.3) απαγόρευση

Το ισχύον Σύνταγμα προβλέπει προληπτικό σύστημα ελέγχου για τις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις και ορίζει ότι: «Οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια , σε ορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει». Τέτοιος νόμος είναι το Ν.Δ. 794/1971, το οποίο όμως αναφέρεται μόνο στον επικείμενο κίνδυνο δημόσιας ασφάλειας.

Στα προηγούμενα συντάγματα δεν υπήρχε το στοιχείο της αιτιολογίας, το οποίο όμως αναγνωρίζονταν ως απαραίτητο και από την επιστήμη και από τη νομολογία. Αιτιολογημένη απόφαση υπάρχει, όταν εκτίθενται σε αυτή, όχι οι γενικές και αόριστες έννοιες «σοβαρός κίνδυνος στη δημόσια ασφάλεια και σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής», που χρησιμοποιεί το Σύνταγμα, αλλά οι ειδικοί λόγοι που εκάστοτε συντρέχουν και είναι τέτοιας φύσης, ώστε να δημιουργούν, κατά κοινή πεποίθηση, ελεγκτή πάντως από τον ακυρωτικό δικαστή, πράγματι σοβαρό κίνδυνο ή διαταραχή. Επίσης για να είναι αιτιολογημένη η απόφαση πρέπει να εκτίθενται σε αυτή και οι λόγοι που δικαιολογούν την αδυναμία αποτροπής του επικείμενου κινδύνου με άλλα ηπιότερα της απαγόρευσης μέτρα. Τέλος θα πρέπει να αναφέρεται συγκεκριμένα ο χρόνος της απαγορεύσεως, που υποχρεωτικά πρέπει να είναι καθορισμένος και όχι αόριστος. Το Ν.Δ.794/71 στο άρθρ. 6 παρ.1 ορίζει ότι: «Γνωστοποιηθείσης κατά το άρθρον 3 παρ. 4 και 5 του παρόντος δημοσίας συναθροίσεως εν υπαίθρω, η αστυνομική αρχή δύναται να απαγορεύσει ταύτην, εάν ήθελε κρίνει, μετ' έρευνας, ότι εκ της πραγματοποιήσεως αυτής επίκειται κίνδυνος για τη δημόσια τάξιν και ασφάλειαν, μη δυνάμενος να αποτραπή δι'ηπιότερων αστυνομικών μέτρων». (Ο περιορισμός της δημόσιας τάξης έχει πλέον καταργηθεί). Τα ηπιότερα μέτρα αναφέρονται ενδεικτικά στο άρθρ.6 παρ. 4 του Ν.Δ.794/1971: «Αντί της πλήρους απαγορεύσεως δύναται δι'αιτιολογημένης αποφάσεως της αρμόδιας αστυνομικής δια την απαγόρευσιν αρχής, να επιτραπή η συνάθροισις υπό όρους, ως η μετάθεσις του χρόνου ή του τόπου της συναθροίσεως ή υπό άλλους ειδικούς περιορισμούς πέραν των υπό του παρόντος οριζομένων ».

Κατ' εφαρμογή, λοιπόν, της αρχής της αναλογίας και της 2^{ης} παραγράφου του άρθρ.11 του Συντάγματος, το Ν.Δ. 794/1971 προβλέπει δύο περιπτώσεις αιτιολογημένης απαγόρευσης. Κατά την πρώτη περίπτωση, του επικείμενου σοβαρού κινδύνου στη δημόσια ασφάλεια, οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν, γενικά, δηλαδή σε μια ολόκληρη περιοχή (ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ). Στη δεύτερη περίπτωση, οι υπαίθριες συναθροίσεις απαγορεύονται μόνο στον καθορισμένο από τους διενεργούντες τόπο και χρόνο, λόγω πιθανής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής (ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ). Υπάρχει δηλαδή, δυνατότητα μετάθεσης του τόπου και του χρόνου. Ηπιότερο μέσο μπορεί να θεωρηθεί και η παρουσία της

87.Βλ. ΝοΒ. 24(1976), σελ.819

αστυνομίας. Όλοι βέβαια, αυτοί οι περιορισμοί πρέπει να είναι ανάλογοι με τον κίνδυνο που ενδέχεται να εκδηλωθεί, ώστε να μην πλήττεται ο σκοπός του δικαιώματος.

Κατά τη διάταξη του άρθρου 6 παρ.2 του Ν.Δ. 794/1971, αρμόδια αρχή για την απόφαση της απαγόρευσης δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης είναι «η αστυνομική αρχή του τόπου, εν ώ αυτή μέλλει να πραγματοποιηθεί». Επιπλέον, η διάταξη του άρθρ.6 παρ.5 του Ν.Δ. 794/1971 ορίζει ότι η απαγορευτική απόφαση πρέπει να κοινοποιηθεί στον πρόεδρο της συνάθροισης οκτώ (8) τουλάχιστον ώρες πριν την ορισμένη έναρξη της συνάθροισης (ελέγχεται η διάταξη ως προς το χρονικό περιθώριο). Διαφορετικά πρόκειται όχι για απαγόρευση αλλά για διάλυση.

Η διάταξη του άρθρ.6 παρ.6 του Ν.Δ. 794/1971 προβλέπει την καθιέρωση ουδέτερης ζώνης μέσα στην οποία απαγορεύεται η πραγματοποίηση κάθε δημόσιας συνάθροισης ή πορείας. Η εν λόγω διάταξη είναι αντισυνταγματική μόνο ως προς το εδ. β' της παρ. 6. Αντισυνταγματική είναι και η διάταξη του άρθρου 6 παρ.8 αφού δεν αποτελεί για το Σύνταγμα λόγο απαγόρευσης ο καθορισμός ορισμένου χώρου για την πραγματοποίηση της συνάθροισης⁸⁸.

γ2.4) πραγματοποίηση

Ένας από τους περιορισμούς σχετικά με την πραγματοποίηση της συνάθροισης είναι η απομάκρυνση προσώπων, από την αστυνομική αρχή, που παρακωλύουν ή διαταράσσουν την συνάθροιση. Η διάταξη αυτή δε βρίσκει έρεισμα στο άρθρ. 11 του Συντάγματος γι' αυτό και απαιτείται η αίτηση του προέδρου ή των υπευθύνων της συνάθροισης για την απομάκρυνση αυτών των προσώπων. Επίσης, η διάταξη του άρθρ. 4 παρ. 3 προβλέπει ορισμένο χρονικό όριο για την πραγματοποίηση συναθροίσεων κατοχυρώνοντας έτσι το δικαίωμα ησυχίας των άλλων.

Το άρθρ. 4 παρ. 5 επιβάλλει ορισμένα καθήκοντα στον πρόεδρο και τα μέλη της οργανωτικής επιτροπής. Η διάταξη είναι αντισυνταγματική, γιατί λείπει από την διάταξη του άρθρ. 11 του Συντάγματος η γενική επιφύλαξη του νόμου, εκτός από τη διάταξη του β' εδαφίου της που καθιερώνει μια αυτονόμητη υποχρέωση του προέδρου και της οργανωτικής επιτροπής δημόσιας υπαίθριας συνάθροισης, να καλούν δηλαδή για βοήθεια την αστυνομία και γενικά να μεριμνούν για την κανονική και ήρεμη διεξαγωγή της.

Τέλος, κατά τη διάταξη του άρθρ. 4 παρ.6 ορίζεται ότι: «Οι ορισθέντες ομιληταί, εν τη δημοσία συναθροίσει, οφείλουν να μη προκαλούν δια των λόγων των την επιχείρησιν πράξεων αξιοποιώνων, στασιαστικών και εν γένει πράξεων βιαιότητας. Εις τους αυτούς όρους υπόκεινται και τα χρησιμοποιούμενα παντός είδους συνθήματα» .

γ2.5) διάλυση

Η διάλυση προβλέπεται έμμεσα από το Σύνταγμα καθότι αποτελεί την απαγόρευση της συνάθροισης μετά την έναρξή της. Η διάλυση αποτελεί το σπουδαιότερο καταστατικό μέτρο. Είναι διοικητική και μάλιστα αστυνομική διαταγή, που απευθύνεται προς τους πολίτες και διέπεται από τις γενικές περί νομιμότητας αρχές, οι οποίες απαιτούν, να στηρίζεται η πράξη στο νόμο ή σε προηγούμενη κανονιστική πράξη, γιατί δεν μπορεί να θεωρηθεί «αυτόνομη». Αντίθετα, πρέπει να διέπεται από νόμο, που να περιέχει τους όρους, τις εγγυήσεις και τις συνέπειες της διάλυσης. Μετά την έκδοση της διαταγής για τη διάλυση, ακολουθεί η αναγκαστική εκτέλεση αυτής, με τη χρησιμοποίηση βίας, η οποία φθάνει μέχρι και στη χρήση όπλων.

Σύμφωνα με κανονισμούς της χωροφυλακής και της (πρώην) αστυνομίας πόλεων η δημόσια παράνομη συνάθροιση μπορούσε να διαλυθεί μετά την τήρηση της νόμιμης διαδικασίας. Το άρθρ. 7 του Ν.Δ. 794/1971 συγκεκριμενοποιεί τους λόγους διάλυσης. Θεωρείται αντισυνταγματική η διάταξη του άρθρ. 7 παρ.1 εδ. β' του Ν.Δ. 794/71 που ορίζει ως λόγο διάλυσης τη μη προσήκουσα γνωστοποίηση της συνάθροισης. Η διάλυση σε αυτή την περίπτωση δικαιολογείται μόνο αν η έλλειψη (προσήκουσας) γνωστοποίησης οδήγησε σε σοβαρή διασάλευση της δημόσιας ασφάλειας. Αντίθετα είναι συνταγματική η διάταξη του εδ. γ' του προαναφερόμενου άρθρου που προβλέπει τη διάλυση συνάθροισης που πραγματοποιείται μολονότι είχε απαγορευτεί τηρουμένης της διαδικασίας του άρθρ. 6 του Ν.Δ. 794/1971. Η διάταξη του άρθρ. 7 παρ.1 εδ. δ'

88.Βλ.Τσίρης Παν.Β., ό.π., σελ.145

ορίζει ότι «εάν η δημόσια συνάθροιση διεξάγεται κατά παράβαση όρου τινός εκ των οριζομένων εν άρθροις 4,5 και παράγραφοι 6 έως 9 του παρόντος». Η διάλυση κατ' εφαρμογή της διάταξης αυτής είναι συνταγματική.

Στο μέτρο που οι αντίστοιχες διατάξεις, στις οποίες παραπέμπει, έχουν κριθεί συνταγματικές. Τέλος σημαντικό λόγω διάλυσης αποτελεί η εξέλιξη συνάθροισης σε βίαιη και στασιαστική (άρθρ. 7 παρ.1 εδ. ε' του Ν.Δ. 794/1971).

Για τη νομιμότητα της διάλυσης είναι σημαντική, εκτός από την αιτιολόγηση, και η τήρηση της νόμιμης διαδικασίας. Με βάση το άρθρ. 8 του Ν.Δ. 794/71 εκδόθηκε ο από 9^{ης} Οκτωβρίου 1971 «Κανονισμός διαλύσεως δημοσίων συναθροίσεων», που εγκρίθηκε με το υπ' αριθμό 269/72 Β.Δ. και αποτελεί ισχύον δίκαιο.

Προηγείται πάντα απόπειρα αποκατάστασης της ομαλής διεξαγωγής ή αυτοδιάλυσης, ώστε να μην επέλθει η αστυνομία. Μόνο εφόσον η προσπάθεια αυτή (που οφείλει να ζητήσει η αστυνομική αρχή από τους διοργανωτές) αποτύχει δικαιούται η αστυνομική αρχή να προχωρήσει στη διάλυση της συνάθροισης. Στην περίπτωση της αποτυχίας προσκαλούνται στον τόπο της υπαίθριας συνάθροισης έγκαιρα και σε κατ' επείγουσες περιπτώσεις, έκτακτα, οι εκπρόσωποι της Διοικητικής και Δικαστικής αρχής, προς τους οποίους ανακοινώνεται ο λόγος πρόσκλησης αυτών. Στη συνέχεια από τον αρμόδιο εκπρόσωπο της αστυνομικής αρχής προσκαλούνται, παρουσία των εκπροσώπων της Διοικητικής και Δικαστικής αρχής, με μεγάφωνο ή με άλλο πρόσφορο μέσο, οι μετέχοντες της συνάθροισης να απομακρυνθούν από τον τόπο αυτής και να διαλυθούν ήσυχα, υπενθυμίζοντας σε αυτούς τις από το νόμο προβλεπόμενες κυρώσεις, η εν λόγω πρόταση επαναλαμβάνεται τρεις φορές. Εάν μετά την τρίτη πρόσκληση οι οργανωτές και οι μετέχοντες της συνάθροισης δεν υπακούσουν, ο Αστυνομικός Διευθυντής διατάσσει, παρουσία των εκπροσώπων της Διοικητικής και της Δικαστικής Αρχής και με τη σύμφωνη γνώμη αυτών, τη διάλυση αυτής με χρήση, κατά την κρίση του και την εκτίμηση της κατάστασης, των πρόσφορων για το σκοπό αυτό μέσων, ιδιαίτερα με τη βίαια απώθηση (αστυνομική ράβδο, δακρυγόνα). Σε κατεπείγουσες περιπτώσεις ο Αστυνομικός Διευθυντής δικαιούται να προβεί στις παραπάνω ενέργειες και πριν από την άφιξη των εκπροσώπων της Διοικητικής και της Δικαστικής Αρχής.

Εάν με τη χρήση ήπιων μέσων δεν επιτευχθεί η διάλυση της συνάθροισης, αυτή δε εξελιχθεί σε βίαιη ή εξακολουθεί να υπάρχει κίνδυνος, δύναται ο εκπρόσωπος της Αστυνομικής αρχής (με τη σύμφωνη γνώμη Διοικητικής και της Δικαστικής Αρχής), και αφού επαναλάβει την πρόσκληση προς διάλυση, να διατάξει τη χρήση όπλων από τους άνδρες της αστυνομικής δημόσιας δύναμης. Η χρήση των όπλων αρχίζει με εκφοβιστική στον αέρα βολή και αν δεν επέλθει το επιθυμητό αποτέλεσμα, επιτρέπεται οποιαδήποτε χρήση.

Πρέπει να τονιστεί ότι η ανακοίνωση των λόγων της διάλυσης είναι υποχρεωτική και η σχετική διαταγή πρέπει να δοθεί κατά τρόπο, ώστε να γίνει αντιληπτή. Επίσης η παρουσία των εκπροσώπων της Διοικητικής και της Δικαστικής Αρχής είναι υποχρεωτική, εκτός από τις κατεπείγουσες περιπτώσεις. Η παρουσία του εκπροσώπου της Δικαστικής αρχής έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα.

γ2.6) ποινική ευθύνη διοργανωτών και ομιλητών, διαταρασσόντων, οπλοφορούντων και προσώπων ξένων προς αυτές

Η ποινική ευθύνη των διοργανωτών και ομιλητών προβλέπεται από το άρθρ.9 του Ν.Δ. 794/71, ενώ η ποινική ευθύνη αυτών που διαταράσσουν την υπαίθρια δημόσια συνάθροιση προβλέπεται από το άρθρ. 10 του ίδιου νομοθετήματος. Η ποινική ευθύνη των οπλοφορούντων προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 11 του Ν.Δ. 794/71. Τέλος, το άρθρο 12 του ίδιου νόμου, αυξάνει τις ποινές που προβλέπονται από τα προηγούμενα άρθρα, στην περίπτωση που ο δράστης των αδικημάτων αυτών είναι πρόσωπο ξένο προς τη συνάθροιση.

Θ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το άρθρο 11 του Συντάγματος, εμπνευσμένο από προηγούμενα Συντάγματα του εξωτερικού, κατοχυρώνει και παράλληλα προστατεύει το δικαίωμα του «συνέρχεσθαι». Το δικαίωμα της συνάθροισης αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα, συλλογικού χαρακτήρα, μικτής νομικής φύσης, λόγω της ατομικής αλλά και πολιτικής χροιάς του. Φορείς του δικαιώματος είναι κυρίως τα φυσικά πρόσωπα, αλλά αναγνωρίζεται και υπέρ των νομικών προσώπων, υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Βασικός αποδέκτης του δικαιώματος είναι το κράτος, ενώ γίνεται δεκτό ότι εμφανίζει και τριτενέργεια. Το περιεχόμενο του δικαιώματος είναι και θετικό και αρνητικό. Το άρθρο 11 του Συντάγματος οριοθετεί το δικαίωμα της συνάθροισης και καθιερώνει ορισμένους περιορισμούς οι οποίοι συμβάλλουν στην ορθή άσκηση του δικαιώματος και στην προστασία του.

Συνάθροιση θεωρείται η συνάντηση σημαντικού αριθμού ατόμων, σε συγκεκριμένο τόπο και χώρο, με σκοπό την ανάληψη κοινής ενέργειας. Οι συναθροίσεις διακρίνονται βασικά σε δημόσιες και ιδιωτικές.

Το άρθρο 11 του Συντάγματος προβλέπει την έκδοση ειδικού νόμου για τη ρύθμιση των συναθροίσεων. Τέτοιος νόμος δεν έχει ακόμη εκδοθεί και ισχύει το δικτατορικής καταγωγής Ν.δ.794/1971. Πολλές από τις διατάξεις του εν λόγω νομοθετικού διατάγματος κρίνονται αντισυνταγματικές. Είναι λοιπόν επιβεβλημένη η έκδοση νόμου εναρμονισμένου με τις συνταγματικές διατάξεις, ώστε και οι ενέργειες της Αστυνομίας να προστατεύουν και χωρίς να θίγουν τον πυρήνα του δικαιώματος ή την άσκηση άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων.

Η ύπαρξη σαφούς και σύμφωνου με το Σύνταγμα νομοθετικού πλαισίου επιβάλλεται και από την ιδιαίτερη δυναμική του δικαιώματος του «συνέρχεσθαι», κυρίως υπό τη μορφή της δημόσιας συνάθροισης. Το συγκεκριμένο δικαίωμα συμβάλλει στη διάδοση ιδεών και επιτρέπει τη συμμετοχή όσων το ασκούν στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Επομένως, ο τρόπος κατοχύρωσης και προστασίας του καταδεικνύει το επίπεδο μιας συνταγματικής, έννομης τάξης.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία με τίτλο «Συναθροίσεις», εξετάστηκε το συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα της συνάθροισης (άρθρ.11 Σ.), το οποίο συνίσταται στην ήσυχη και άοπλη συνάντηση πολλών προσώπων, στον ίδιο τόπο και χρόνο και στην επιδίωξη από αυτά ορισμένου σκοπού. Πρόκειται για ένα θεμελιώδες, συλλογικό και μικτής νομικής φύσης δικαίωμα. Αναγνωρίζεται κυρίως υπέρ των φυσικών προσώπων, με βασικό αποδέκτη το Κράτος, ενώ γίνεται δεκτό ότι εμφανίζει τριτενέργεια. Το δικαίωμα του «συνέρχεσθαι» περιορίζεται από τη δεύτερη παράγραφο του άρθρ. 11 Σ και ρυθμίζεται πιο συγκεκριμένα στο Ν.Δ. 794/1971. Οι συναθροίσεις διακρίνονται κυρίως σε ιδιωτικές και δημόσιες. Το δικαίωμα της συνάθροισης συμβάλλει στην κοινωνική εξέλιξη, συνδεόμενο και με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα.Π

ΛΗΜΜΑΤΑ

Συνάθροιση – δικαίωμα – θεμελιώδης χαρακτήρας – συλλογικός χαρακτήρας – ατομική φύση – πολιτική φύση – φυσικά πρόσωπα – κράτος – τριτενέργεια - ήσυχα – άοπλα – δημόσια – ιδιωτική – υπαίθρια – κινητή – θετικό περιεχόμενο – αρνητικό περιεχόμενο – κοινός σκοπός – περιορισμοί – οργάνωση – διάλυση – δημόσια ασφάλεια – διατάραξη – κοινωνικοοικονομική ζωή – αστυνομία – ποινική ευθύνη

SUMMARY

In this paper, which is entitled “Assemblies”, was examined the constitutionally secured right of assembly (article 11 of Constitution), which includes the provisional, quiet and unarmed concentration of many people, in the same place and time and the objective from them for certain aim. As a right is regarded as fundamental, collective and mixed according to his legal nature. It is mainly recognized in favor of persons, with principal recipient the State, while it is accepted that it has indirect tritenergia. The right of assembling is restricted by the paragraph two of the article 11 of the Constitution and it is regulated more concretely by the Legislative Decree 794/1971. Assemblies are mainly separated to private and public. The right of assembling helps the social improvement, connected with other fundamental rights.

ENTRIES

Assembly – right – fundamental character – collective character – individual character – political nature – persons – state – tritenergia – quietly – unarmed – public – private – outdoor – moving – positive content – negative content – common aim – restrictions – organizing – dim – public security – disturbance – social and financial life – police – penal responsibility

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

Α΄ Αρειος Πάγος 1766/1988 Τμ. ΣΤ΄
Δ/ΝΗ/1989 (1097), ΝΟΒ/1989 (615), ΠΟΙΝΧΡ/1989 (580)

Συναθροίσεις. Αστυνομία Θρασύτητα.

Το έγκλημα της θρασύτητας κατά της αρχής καθιερώνει καθήκον υπακοής μόνο στις νόμιμες πράξεις των κρατικών οργάνων.

Η συμμετοχή σε δημόσια συνάθροιση, που έχει απαγορευτεί νόμιμα, είναι αξιόποινη μόνον όταν οι συμμετέχοντες τελούσαν σε γνώση της απαγόρευσης.

Αρειος Πάγος 1766/1988 Τμ.ΣΤ΄

Προεδρεύων ο κ. Π. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, αντιπρόεδρος

Εισηγητής ο κ. Π. ΑΣΗΜΙΑΔΗΣ, αρεοπαγίτης

Δικηγόροι οι κ.κ. Ε. Λεβεντάκης, Ν. Κωσταντόπουλος

Επειδή κατά το άρθρο 11 παρ.2 του Συντάγματος « Μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις μπορεί να παρίσταται η αστυνομία. Οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε ορισμένη δε περιοχή αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει». Τέτοιος νόμος είναι το Ν.Δ. 794/1971 "περί δημοσίων συναθροίσεων" το οποίο κατά τις σχετικές με τη δημόσια συνάθροιση, την απαγόρευση αυτής και τη γνωστοποίηση της απαγορευτικής αποφάσεως από την αστυνομική αρχή διατάξεις του, οι οποίες συμπορεύονται προς το Σύνταγμα, εξακολουθεί σύμφωνα με το άρθρο 112 παρ.1 του Συντάγματος να ισχύει. Με το άρθρο 1 παρ.2 του νομοθετικού αυτού διατάγματος προσδιορίζεται η έννοια της δημόσιας συνάθροισης, ενώ με το άρθρο 6 καθιερώνεται η δυνατότητα της απαγορεύσεως και της ανακοινώσεως αυτής καθώς και τα αποτελέσματα της παραλείψεως της τελευταίας. Για να απαγορεύσει δε η αστυνομική αρχή τη δημόσια συνάθροιση πρέπει να ερευνήσει και πεισθεί ότι από την πραγματοποίησή της επίκειται κίνδυνος στη δημόσια τάξη ή ασφάλεια και ότι ο κίνδυνος αυτός δεν μπορεί να αποτραπεί με ηπιότερα, της απαγορεύσεως, αστυνομικά μέτρα, η σχετική δε απόφαση πρέπει να είναι αιτιολογημένη και να γνωστοποιηθεί ώστε οι μετέχοντες της συναθροίσεως να λάβουν αυτής γνώση. Εξ άλλου από τη διάταξη του άρθρου 171 παρ.1 του ΠΚ κατά την οποία « όποιος μετέχει σε δημόσια συνάθροιση στο ύπαιθρο που απαγορεύτηκε νόμιμα από την αρμόδια αρχή τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι έξι μηνών ή με χρηματική ποινή» προκύπτει – ότι είναι αναγκαίο στοιχείο για τη θεμελίωση του εγκλήματος της θρασύτητας κατά της αρχής είναι η συμμετοχή σε δημόσια συνάθροιση δηλαδή σε συγκέντρωση περισσοτέρων ατόμων, η οποία απαγορεύτηκε νόμιμα από την αρμόδια αρχή, καθιερουμένου έτσι καθήκοντος υπακοής μόνο στις νόμιμες πράξεις των κρατικών οργάνων.

Η απαγόρευση δε είναι νόμιμη όταν γίνεται από την αρμόδια καθ' ύλη και τόπο αρχή κατά τους τύπους που διαγράφονται στο νόμο. Στην προκείμενη περίπτωση όπως προκύπτει από την προσβαλλόμενη απόφαση το Τριμελές Εφετείο που την εξέδωσε, δέχτηκε κατά την ανέλεγκτη περί πραγμάτων κρίση του από τα αποδεικτικά στοιχεία που λεπτομερώς αναφέρει σ' αυτήν ότι οι κατηγορούμενοι τις βραδινές ώρες της 9.5.1985 με τη θέλησή τους, μετείχαν σε δημόσια συνάθροιση 100 – 150 ατόμων περίπου που έγινε στην πλατεία Εξαρχείων Αθηνών και στην πορεία που επακολούθησε προς το Χημείο παρόλο που γνώριζαν ότι η συνάθροιση αυτή είχε απαγορευθεί νομίμως από την αρμόδια αστυνομική αρχή. Η συμμετοχή των κατηγορουμένων στην ανωτέρω συγκέντρωση, που απαγορεύτηκε νόμιμα, προκύπτει από τις καταθέσεις των αστυνομικών οι οποίοι τους συνέλαβαν στον χώρο εκείνο στον οποίο είχαν θεαθεί.

Περαιτέρω το δικαστήριο αφού απέκρουσε ως αναπόδεικτο και προσχηματικό τον ισχυρισμό των κατηγορουμένων περί τυχαίας διελεύσεως αυτών από το σημείο εκείνο δέχτηκε ότι η απόφαση του αρμοδίου αστυνομικού διευθυντή Αθηνών έχει πλήρη

αιτιολογία τόσο ως προς τους λόγους που επέβαλαν την απαγόρευση, τους οποίους και αναφέρει, όσο και ως προς την αδυναμία της αρχής για την αντιμετώπιση του περιγραφόμενου κινδύνου με άλλα, ηπιότερα της απαγορεύσεως, μέσα.

Δεν αναφέρει όμως η απόφαση από ποια περιστατικά κατέληξε στην κρίση του οι αναιρεσιόντες τελούσαν σε γνώση της απαγορεύσεως της συναθροίσεως και ειδικότερα αν η περί απαγορεύσεως απόφαση της αστυνομικής αρχής ανακοινώθηκε και τον τρόπο της ανακοινώσεως αυτής για να κριθεί αν οι αναιρεσιόντες που όπως δέχεται το εφετείο συμμετείχαν στη συνάθροιση και πορεία έλαβαν γνώση της απαγορεύσεως και παρά ταύτα ηθελημένως συμμετείχαν σ' αυτήν. Έτσι όμως στέρησε την απόφασή του της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας που απαιτείται από τις διατάξεις των άρθρων 93 παρ.3 του Συντάγματος και 139 του ΚΠΔ, γι' αυτό και πρέπει όπως κατά παραδοχή του βásiμου από το άρθρο 510 παρ.1 στοιχ. δ΄ του ΚΠΔ, περί ελλείψεως αιτιολογίας, λόγου κάθε μιας από τις υπό κρίση αιτήσεις, αναιρεθεί και παραπεμφθεί σύμφωνα με το άρθρο 519 του ίδιου Κώδικα η υπόθεση για νέα συζήτηση στο ίδιο δικαστήριο για να κριθεί και η γνώση της απαγόρευσης της συγκέντρωσης, αν αυτή οργανώθηκε υπό τις προϋποθέσεις του νόμου ή της τυχόν εντολής διαλύσεως της συγκέντρωσης υπό τους όρους του νόμου και η ηθελημένη παρά ταύτα παραμονή των αναιρεσιόντων σε αυτή, το οποίο είναι δυνατό να συγκροτηθεί από άλλους δικαστές εκτός από εκείνους που δίκασαν, επεκταθεί δε κατ' άρθρο 469 ΚΠΔ το αναιρετικό αυτό αποτέλεσμα και στους λοιπούς κατηγορουμένους, γιατί ο λόγος αναιρέσεως δεν αρμόζει αποκλειστικώς στο πρόσωπο των αναιρεσιόντων.

Β΄

ΠΟΙΝΔ/ΝΗ/1999 (587), ΠΟΙΝΧΡ/1999 (373)

Ελευθερία συναθροίσεως. Δεν είναι δυνατή η συνύπαρξη της πορείας σε καθορισμένη λωρίδα ή επι πεζοδρομίου ταυτόχρονη με την παράλληλη κυκλοφορία των οχημάτων. Κοινοποίηση στους συμμετέχοντες σε συνάθροιση της απόφασης για τη διάλυσή της. Όποιος δεν απομακρύνεται διαπράττει το αδίκημα του άρθρου 171 παρ. 1 του ΠΚ. Συνάθροιση αποτελεί η διαδήλωση και η πορεία. Αντίκειται στο Σύνταγμα η γενική προληπτική απαγόρευση των συναθροίσεων λόγω επικειμένου κινδύνου της δημόσιας τάξεως. Επιτρέπεται η προληπτική απαγόρευση σε περίπτωση απειλής της κοινής ειρήνης ή της ασφάλειας των συγκοινωνιών και των κοινωφελών εγκαταστάσεων, καθώς και η διάλυση ή η υπό όρους διεξαγωγή της συνάθροισης.

ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ

ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΣ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ

Αριθμ. 4/1999

30-3-1999

Επί των τεθεμένων με το υπ' αριθμ. 2501/1/15-α από 3-10-98 ερωτημάτων σας έχουμε την τιμή να σας γνωρίσουμε ότι σύμφωνα με το αρθρ. 25 παρ.2 του Ν. 1756/88 η γνώμη μας είναι η ακόλουθη: Σύμφωνα με το άρθρο 11 του ισχύοντος Συντάγματος : « 1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα όπως συνέρχονται ησύχως και αόπλως. 2. Μόνον εις τας δημοσίας εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να παρίσταται η αστυνομία. Αι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να απαγορευθούν δι' ητιολογημένης αποφάσεως της αστυνομικής αρχής, γενικώς μεν αν εκ τούτων επίκειται σοβαρός κίνδυνος εις την δημόσιαν ασφάλειαν, εις ορισμένην δε περιοχὴν αν απειλείται σοβαρά διαταραχή της κοινωνικοοικονομικής ζωής, ως νόμος ορίζει». Ειδικός περί συναθροίσεως νόμος είναι το Ν.Δ. 794/71 που εξακολουθεί να ισχύει (εφόσον εκτελεστικός της ως άνω συνταγματικής διατάξεως νόμος δεν έχει εκδοθεί αν και περιέχει αρκετές αντισυνταγματικές διατάξεις). Ισχύουν επίσης το Β.Δ. 168/72 "περί καθορισμού των χώρων όπου απαγορεύεται η πραγματοποίηση συναθροίσεων" και το Β.Δ. 269/72 "περί εγκρίσεως του κανονισμού διαλύσεως δημοσίων συναθροίσεων". Προηγούμενες τούτων διατάξεις δεν καταργήθηκαν ρητώς, με αποτέλεσμα να υφίσταται μια अपαράδεκτη νομοθετική σύγχυση και αβεβαιότητα (Π. Δαγτόγλου. Ατομικά Δικαιώματα Β΄ 1991). Έτσι η υπ' αριθμ. 11/1962 γνωμοδότηση του Εισαγγελέα Αρείου Πάγου παραπέμπει στο Ν.

29/1943, στα άρθρα 299 και 300 του κανονισμού χωροφυλακής, στα άρθρα 123-128 του κανονισμού της (πρώην) αστυνομίας πόλεων και την υπ' αριθμ. 76/1954 αστυνομική διάταξη της Αστυνομικής Δ/σης Αθηνών. Οι διατάξεις αυτές δεν έχουν ρητώς καταργηθεί από νεώτερες νομοθετικές κ.λ.π. ρυθμίσεις. Υπό την ισχύ των ανωτέρω νομοθετικών διατάξεων οι προσήκουσες κατά τη γνώμη μας απαντήσεις στα τεθέντα ερωτήματα έχουν ως εξής:

Ερώτημα πρώτον: Συνάδουν προς την ισχύουσα Συνταγματική τάξη οι διατάξεις του Β.Δ. 168/72;

Το διάταγμα αυτό που εξεδόθη κατ' εξουσιοδότηση του άρθρ. 6 παρ.6 του Ν.Δ. 749/1971 έχει χαρακτήρα "μη αυτοτελούς" διατάγματος με την έννοια ότι η έκδοσή του συνδέεται με την ύπαρξη του εξουσιοδοτικού νόμου, συνεπώς καταργείται αυτοδικαίως μαζί με την κατάργηση του νόμου, δηλαδή του Ν.Δ. 794/1971. Επειδή όμως εξακολουθεί να ισχύει ο νόμος βάσει του άρθρ. 112 παρ.1 του Συντάγματος ασφαλώς και το Β.Δ. 168/1972 είναι σε ισχύ.

Περαιτέρω με το διάταγμα αυτό απαγορεύεται η εν υπαίθρω πραγματοποίηση δημοσίων συναθροίσεων(περί των η παρ.2 του άρθρου 1 του Ν.Δ. 794/71) και η διέλευση κινουμένων τοιούτων (πορειών) σε ορισμένους δρόμους που αναλυτικώς παρατίθενται. Περιεχόμενο της ελευθερίας της συνάθροισης είναι η ελευθερία οργάνωσης, διεξαγωγής διεύθυνσης και συμμετοχής στη συνάθροιση. Στην ελευθερία της συνάθροισης ανήκει και η ελευθερία καθορισμού του τόπου και του χρόνου διεξαγωγής της. Όμως καθόλου δεν είναι αντίθετοι στο Σύνταγμα περιορισμοί που αποβλέπουν στην προστασία άλλων εννόμων αγαθών. Οι κατοικίες λ.χ. των μελών της Κυβερνήσεως, οι Πρεσβείες ξένων κρατών μπορεί να χαρακτηρισθούν ως χώροι στους οποίους δεν επιτρέπεται η διεξαγωγή συνάθροισης ή πορείας. Επίσης Συνταγματική είναι η απαγόρευση πορειών κ.λ.π. κατά την ώρα κυκλοφοριακής αιχμής στις κεντρικές οδικές αρτηρίες των πόλεων, στις εθνικές οδούς κ.λ.π.. Θα ήταν παραλογισμός αν υποστηριζόταν ότι η ελευθερία των συναθροίσεων υπερέχει της οδικής ασφάλειας, που ανάγεται ή αναφέρεται σε ζωή, περιουσία κ.λ.π. Όπως ενδεικτικώς περί των κρατούντων Ευρωπαϊκών αντιλήψεων μνημονεύουμε σχετική διάταξη του Ολλανδικού Συντάγματος: «Αναγνωρίζεται το δικαίωμα της συναθροίσεως αλλά δεν θίγεται καθόλου η ευθύνη του καθενός έναντι του νόμου» (άρθρο 9 του Συντάγματος της Ολλανδίας).Οι συναθροίσεις πρέπει να διεξάγονται με τρόπο που να μην διαταράσσεται ή να διαταράσσεται μόνο στο μέτρο του απολύτως αναγκαίου, η οδική κυκλοφορία. Με την έννοια αυτή είναι δυνατή και η συνύπαρξη της πορείας, σε καθορισμένη λωρίδα ή επί πεζοδρομίου ταυτόχρονα με την παράλληλη κυκλοφορία των οχημάτων. Η διατάραξη θα ήταν μέσα στα μέτρα του απολύτως αναγκαίου, με τον τρόπο αυτό. Η αστυνομική αρχή που είναι υπεύθυνη για την τήρηση της δημόσιας τάξης (συμπεριλαμβάνεται και η οδική τάξη) είναι σε θέση να εκτιμήσει τα συγκεκριμένα μέτρα που πρέπει να λαμβάνει κατά περίπτωση.

Ερώτημα δεύτερο: Μπορεί η Αστυνομία να απαγορεύει την κίνηση συναθροίσεων και πορειών επί του οδοστρώματος των πόλεων ή σε μέρος αυτού, ανάλογα με τον όγκο των συγκεντρωμένων και σε περίπτωση παραβίασης της απαγόρευσης ποιες πρέπει να είναι οι περαιτέρω ενέργειες της αστυνομίας;

Έχει σχεδόν απαντηθεί το ερώτημα ήδη. Μόνο που συνιστά υποχρέωση των Αστυνομικών Αρχών, να προλαμβάνουν ή να αποτρέπουν τους κινδύνους που επιστημαίνει η παρ.2 του άρθρου 11 του Συντάγματος. Επομένως ο καθορισμός αντί της πλήρους απαγορεύσεως, ορισμένων όρων διεξαγωγής μιας πορείας είναι απολύτως σύμφωνος με το Σύνταγμα και το νόμο (άρθρο6 παρ.4 του Ν.Δ. 794/71), αφού διασφαλίζει πλήν των άλλων, και την ομαλή διεξαγωγή και την αποδοχή της από το ευρύ κοινό που δεν μετέχει στη συνάθροιση. Σε περίπτωση παραβίασης των όρων που περιέχει η αιτιολογημένη απόφαση, η οποία κοινοποιείται στο διοργανωτή ή τον πρόεδρο της συνάθροισης τουλάχιστον 24 ώρες πριν από αυτήν, τότε η Αστυνομία οφείλει να ζητήσει από τους διευθύνοντες τη συνάθροιση, να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την αποκατάσταση της νόμιμης διεξαγωγής της, είτε να κηρύξουν τη λήξη τα μόνο δε αν αυτοί αρνηθούν ή αδυνατούν, δικαιούται η αστυνομία να προχωρήσει στη διάλυση της συνάθροισης (άρθρο 7, παρ.2 του Ν.Δ. 794/71). Μετά την κοινοποίηση της απόφασης για διάλυση που γίνεται τρεις φορές (λ.χ. με megάφωνο) στους

συμμετέχοντες, καθένας που εξακολουθεί να μην απομακρύνεται, διαπράττει το αδίκημα του άρθρου 171 παρ.1 του ΠΚ ενώ για τα πρόσωπα του άρθρου3 παρ.3 του Ν.Δ. 794/71 θα εφαρμοστεί η ποινική διάταξη του άρθρου 9 παρ.1 περ. β', γ'.

Ερώτημα τρίτο: Σε περίπτωση αποκλεισμού τμημάτων του εθνικού οδικού δικτύου ή ζωτικών για την κυκλοφορία επαρχιακών οδών, από συναθροίσεις ή από τη στάθμευση οχημάτων των μετεχόντων στην συνάθροιση, μπορεί η αστυνομία να απαγορεύει τη συνάθροιση και τη στάθμευση των οχημάτων επί των ως άνω οδών και ποιες ποινικές διατάξεις πρέπει να εφαρμόζει για κάθε περίπτωση μη συμμόρφωσης προς την απαγόρευση;

Όπως ορίζεται στην παρ.2 του άρθρου 11 του Συντάγματος η αστυνομική αρχή μπορεί να απαγορεύσει την εν υπαίθρω συνάθροιση με αιτιολογημένη απόφαση, γενικώς μεν αν επίκειται σοβαρός κίνδυνος στη δημόσια ασφάλεια, σε ορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρά, διαταραχή της κοινωνικοοικονομικής ζωής. Στην έννοια της συνάθροισης περιέχεται η διαδήλωση και η πορεία. Το σύνταγμα επιτρέπει την προληπτική απαγόρευση των υπαίθριων συναθροίσεων για τους παραπάνω λόγους και αφήνει τον περαιτέρω προσδιορισμό στον νόμο. Τέτοιος νόμος ειδικός δεν εκδόθηκε ακόμη και εξακολουθεί να εφαρμόζεται το Ν.Δ. 794/71. Ο νόμος αυτός προσθέτει στη δημόσια ασφάλεια και τη "δημόσια τάξη". Η προσθήκη αυτή δεν είναι Συνταγματική, διότι αντιβαίνει στο άρθρ.11 παρ.2 του Συντάγματος που περιλαμβάνει ρητά μόνο τη Δημόσια Ασφάλεια. Η έννοια της "Δημόσιας τάξης" είναι ευρύτερη γιατί περιέχει πλήν της Δημόσιας Ασφάλειας και την τήρηση της θεμελιώδους στο Δημόσιο Δίκαιο αρχής της συνεχούς και αδιάτακτης λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών, των αστικών συγκοινωνιών κ.λ.π. (Ολ. ΣτΕ 957/78). Συνεπώς για επικείμενο κίνδυνο της δημόσιας τάξης δεν επιτρέπεται προληπτική απαγόρευση (γενική) της υπαίθριας συνάθροισης, φυσικά όμως, για το λόγο αυτό, επιτρέπεται η διάλυση της ήδη διεξαγομένης. Περαιτέρω η ΕΣΔΑ (άρθρ.11 παρ.2 εδ.1 του Ν.Δ. 53/1974) επιτρέπει περιορισμούς της ελευθερίας των συναθροίσεων για λόγους προάσπισης της τάξης ή πρόληψης της αταξίας (for the prevention of disorder). Έτσι θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του ανθρώπου που κυρώθηκε και από την Ελλάδα (Ν.Δ. 53/74) επιτρέπεται η λήψη μέτρων που αποσκοπούν στην προάσπιση της τάξεως ακόμα και προληπτικά.

Επειδή όμως η εσωτερική νομοθεσία δεν πρέπει να αντίκειται στο Σύνταγμα, και πάλι πρέπει να θεωρείται ότι ούτε βάσει αυτής της διατάξεως επιτρέπεται προληπτική διάλυση της γενικής υπαίθριας συνάθροισης, εκ του λόγου ότι επίκειται κίνδυνος Δημόσιας Τάξης, ενώ αν ο κίνδυνος αφορά τη Δημόσια ασφάλεια, τότε επιτρέπεται. Το άρθρο 11 παρ.2 του Συντάγματος επιτρέπει την απαγόρευση της υπαίθριας συνάθροισης αν σε ορισμένη περιοχή απειλείται σοβαρά, διαταραχή της κοινωνικοοικονομικής ζωής. Η διατύπωση αυτή είναι αόριστη και μπορεί να συντρέχει και όταν δεν απειλείται καθόλου η Δημόσια Ασφάλεια. Έτσι έχει γίνει δεκτό ότι συντρέχει τέτοια περίπτωση, όταν η συνάθροιση απειλεί την κοινή ειρήνη (άρθρο 189 ΠΚ) ή θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια των συγκοινωνιών και των κοινωφελών εγκαταστάσεων (άρθρο 290 ΠΚ). Η απειλή διακοπής της συγκοινωνίας, αστικής ή εξ ίσου της υπεραστικής όπου διεξάγεται συνεχής διαμετακόμιση ζωτικών αγαθών, προσώπων και υπηρεσιών, συνιστά περίπτωση σοβαρής διαταραχής της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας (Ολ. ΣτΕ 957/78) και εμπίπτει στην έννοια της Συνταγματικής διάταξης του άρθρου 11 παρ.2 περ. β' του Συντάγματος και άρα είναι επιτρεπτή η προληπτική απαγόρευση της συνάθροισης αυτής. Φυσικά είναι επιτρεπτή κατά μείζονα λόγο η διάλυση μιας τέτοιας συνάθροισης και κατά τη διεξαγωγή της. Στα πλαίσια αυτής της τοποθέτησης είναι επιτρεπτή επίσης η υπό όρους διεξαγωγή της (λ.χ. απαγόρευση της στάθμευσης των τρακτέρ στην οδική αρτηρία, η κατάληψη από τους συμμετέχοντες μέρους μόνον του οδοστρώματος κ.λ.π.). Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης των μετεχόντων, εφαρμόζονται ανάλογα οι ποινικές διατάξεις των άρθρων 167,170 και 171 του ΠΚ. Όμως μεταξύ των ταυτιζομένων διατάξεων του ποινικού κώδικα και των ποινικών διατάξεων του Ν.Δ. 794/71 θα εφαρμοστούν εκείνες που περιέχουν βαρύτερες ποινικές συνέπειες. Τέλος θα πρέπει να θεωρούνται ως μη ισχύουσες οι ποινικές διατάξεις : α) του άρθρου 9 παρ.1 περ. α' όταν δεν έγινε γνωστοποίηση της συνάθροισης, διότι δεν συμβιβάζεται η

αναγγελία με την απόλυτη συνταγματικά κατοχύρωσή της. β) Ως μη ισχύουσα πρέπει να θεωρηθεί και η ποινική διάταξη του άρθρου 9 παρ.2 περ. α'Ν.Δ. 794/71 που αφορά σήματα διαλυθέντων κομμάτων κ.λ.π. γ) Επίσης η διάταξη του άρθρου 9 παρ.5 εδ. Γ'Ν.Δ. 794/71 μπορεί να ισχύσει μόνο για την περίπτωση του άρθρου 6 παρ.6 (πλην του κτηρίου του Συνταγματικού Δικαστηρίου που δεν υφίσταται) ενώ δεν ισχύει για τις παρ. 7,8,9 του άρθρου 6 λόγω μεταβολής των σημερινών πληθυσμιακών και λοιπών δεδομένων. Με το ίδιο σκεπτικό, θα ήταν ευκαταία και η εναρμόνιση των ρυθμίσεων του Β.Δ. 168/72 επί τη βάσει των σημερινών δεδομένων που πιθανώς έχουν μεταβληθεί, για όσο τουλάχιστον χρονικό διάστημα οι Δημοκρατικές Κυβερνήσεις εξακολουθούν να μην καταρτίζουν νόμο, σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ.2 του Συντάγματος.

Τέλος θα πρέπει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται, δηλαδή η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα, είναι Αντισυνταγματική. Εκ του λόγου ότι δεν αναφέρει η διάταξη κυρώσεις σε περίπτωση παραβιάσεως της, δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν συνέπειες, η κυριότερη των οποίων είναι, ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά δεν απολαμβάνει πλέον τη συνταγματική προστασία του ατομικού δικαιώματος, το οποίο δεν μπορεί να επικαλείται ο καταχρώμενος (Δ. Τσάτσου Συνταγματικό Δίκαιο Γ'1988 σ. 279, Πολ. Πρωτ. Αθηνών 1044/86 Ελλ. Δ/νση 1987 σ. 710 Π. Δαγτόγλου: Συνταγματικό Δίκαιο Ατομικά Δικαιώματα Α'1991 σ. 132 –140).

Εξυπακούεται βέβαια ότι η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος κρίνεται μόνο από το δικαστήριο, με αρκετή δυσκολία και περίσκεψη, αφού η έννοια της καταχρήσεως είναι αόριστη και η ευρύτητα των σκοπών των ατομικών δικαιωμάτων δεδομένη.

Βασίλειος Παπαδάκης
Αντιεισαγγελέας Αρείου Πάγου

ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- 99/130 ΣτΕ (Τομ.Α'), Συγκέντρωση αστυφυλάκων στην πλατεία Κάνιγγος . Υπόθεση Αθανασιάδη και Σαγιά.
- 696/1955 ΣτΕ (Ολομ.) ΝοΒ 1955, σελ. 964, Υπόθεση επέμβασης της αστυνομίας σε ιδιωτική συνάθροιση.
- 342/1966 Α.Π., ΠοινΧρ. 1966, σελ.603, Συμπλοκή πλήθους με την αστυνομία στην Αθήνα.
- 534/1966 Α.Π., ΠοινΧρ 1967, σελ. 171, Υπόθεση αντιφασιστικής διαδήλωσης στη Λάρισα.
- 580/1972 ΣτΕ (Ολομ.), ΝοΒ 1972, Ευρετήριο νομολογίας ΣτΕ 1971-1975 II, σελ.824, Συγκεντρώσεις σε περίοδο κατάστασης πολιορκίας της χώρας.
- 372/1966 Πλημ. Θηβών, Ποιν. Χρον. 1966, σελ.573, Συγκέντρωση αγροτών περιοχής Θηβών.
- 13/1977 Γνωμοδότηση Εφετείου Λαρίσης, Ποιν. Χρον. 1978, σελ. 170, Διάλυση συνάθροισης.
- 788/1966 (Βουλ) Διαρκ. Στρατ. Ιωαννίνων, Ποιν. Χρον. 1967, σελ.249, Υπόθεση στρατοπέδου Ιωαννίνων
- 1300/1975 Εφετείο Θεσσαλονίκης, Ποιν. Χρον. 1978, σελ. 258, Συγκέντρωση σπουδαστών Θεσσαλονίκης 1977.
- 13005/1976 Μον. Πλημ. Αθηνών, ΤοΣ 1977, σελ. 178 και ΝοΒ, 1976, σελ. 819 και Ποιν.Χρον. 1976, σελ. 259, Συγκέντρωση αστέγων Περάματος. Αντίσταση κατά της αρχής (ΠΚ171) – ουσιώδες αντικειμενικό στοιχείο του αδικήματος η αιτιολογημένη απαγορευτική της συναθροίσεως απόφαση, εκδιδόμενη σε εξαιρετικές περιπτώσεις και κοινοποιημένη εγγράφως όπως ο νόμος ορίζει.
- ΝοΒ 1984, σελ.463 « Επιτρέπονται στους δικαστές δημόσιες εκδηλώσεις υπέρ της ειρήνης και κατά της εγκατάστασης πυραύλων στη Δύση;» Καλύβας Α.
- 337/1978 Γνωμοδότηση ΝΣΚ (Ολομ.), δελτίο ΝΣΚ, σελ. 46, Υπόθεση σε συγκέντρωση σε σκηνή από ύφασμα.
- 2805/1984 ΣτΕ (Ολομ) εις ΤοΣ 10(1984), σελ. 646 επ.
- 2309/1998 Εφετείο Αθηνών, Ποιν. Χρον.,1999, Διατάραξη κοινής ειρήνης, διατάραξη οικιακής ειρήνης, διακεκριμένες φθορές και περιύβριση συμβόλων του ελληνικού Κράτους. Καταστροφή και λεηλασία του πολυτεχνείου και κάψιμο της ελληνικής σημαίας από νεαρά άτομα κατά την επέτειο της 17^{ης} Νοέμβρη 1973, το έτος 1995. Περιστατικά.
- 207/1967 ΣτΕ (Ολομ) ΝοΒ 15(1967), σελ.251επ., Πανεπιστήμιο Αθηνών – φοιτητικός σύλλογος – οργάνωση συγκεντρώσεως και συζητήσεως, άνευ αδείας του Πρυτάνεως, επιβαλλομένης υπό των άρθρων 124 και 127 του Ν. 5343/1932 επί πειθαρχική ποινή, αντίθεση των διατάξεων αυτών εις άρθρον 10 του Συντάγματος.
- 230/1994 Α.Π. , ΠοινΧρ/1994 (461), Καταδικαστική απόφαση για στάση και για διατάραξη οικιακής ειρήνης δημόσιας υπηρεσίας. Αιτιολογία. Έννοια δημόσιας συνάθροισης. Έννοια πανεπιστημιακού ασύλου. Μερική αναίρεση της απόφασης λόγω μη παραθέσεως του άρθρ. 334 παρ.3 του ΠΚ.
- 1242/1993 Α.Π. ΠοινΧρ/1993 (1000), Στάση και αντίσταση κατά της αρχής. Στοιχεία των αδικημάτων. Απαγόρευση και διάλυση δημόσιας συνάθροισης επειδή επίκειται η πρόκληση επεισοδίων. Συνταγματικότητα της ρύθμισης. Εξύβριση των αστυνομικών οργάνων που επεδίωκαν την διάλυση της συνάθροισης.
- 4635/1977 ΣτΕ (Τμ. Δ'), ΤοΣ 1978, σελ.173 και ΝοΒ 1978 σελ. 423, Συγκέντρωση μαρτύρων του Ιεχωβά Μαγνησίας. Σύνταγμα. Δικαίωμα του συνέρχεσθαι – Συναθροίσεις στο ύπαιθρο δεν είναι δυνατόν να απαγορευτούν επ' αόριστον αλλά μόνο για ορισμένο χρόνο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαλάκου – Θεοδωρούδη Μ., Το δικαίωμα της συναθροίσεως στη νομολογία, Επιθεώρησης Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου, τ.26, 1982, σελ.51-87.
- Βέγλερης Φαίδων Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, 1982, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 25, 33-34, 44
- Βλάχος Γ.Κ., Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Θεμελιώδη Δικαιώματα και Ελευθερίες, Το Σύνταγμα της 11^{ης} Ιουνίου 1975 και οι νεώτερες διεθνείς εξελίξεις, 1979,
- Γεωργόπουλος Κων/νος Λ., Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 2001, Αθήνα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 578-582.
- Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, Τομ. Α΄ και Β΄, 2005, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, Τομ. Α΄ και Β΄, εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλας, 1991, Αθήνα - Κομοτηνή
- Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικό Δικαιώματα - Ειδικό Μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2005, Αθήνα - Κομοτηνή
- Καρακώστας Βελισσάριος Κ., Για το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, ΔΙΚΗ 24,1993, σελ. 97 –108.
- Μάνεσης Αριστόβουλος, Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικές Ελευθερίες Α΄, τ. Α΄ 1978, Αθήνα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 42 – 47 και 84 – 89.
- Μπακόπουλος Γ., Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι στο ελληνικό, γαλλικό και αγγλικό δημόσιο δίκαιο, 1995, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 22 – 33, 45-53, 59-65, 71-77, 83-87, 101-105, 111-115, 122- 129, 135-138, 145-169, 188-193, 206 –210, 223-225.
- Παντελής Α., Ζητήματα Συνταγματικών επιφυλάξεων, 1984.
- Παραράς Πέτρος Ι., Νομολογία ΣτΕ, Παρατηρήσεις κατ’ άρθρον, Νομοθεσία, σελ.190-194.
- Πισσογιάννης Παναγιώτης Ι., Συναθροίσεις- Συγκεντρώσεις, 1987, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα.
- Ράικος Α., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τ. Β΄, τεύχος α΄, 1979, Αθήνα.
- Τσίρης Παν. Β., Η Συνταγματική Κατοχύρωση του Δικαιώματος της Συνάθροισης – Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 11 του Συντάγματος, 1988, Αθήνα.
- Χρυσόγονος Κ. Χ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 64 – 99 και 445 – 459.